

Zutphen: een prettig klimaat

Narratief over ambities klimaatadaptatie, versie 1.5

10-6-2017
Geldof c.s.
Govert Geldof

Zutphen: een prettig klimaat

Narratief over ambities klimaatadaptatie, versie 1.5

INHOUD

<u>1</u>	INLEIDING	4
1.1	DE GRENS VAN LAND EN WATER	4
1.2	AMBITIES	5
1.3	IDENTITEIT	7
1.4	WERKWIJZE	7
<u>2</u>	ER LOOPT AL VEEL	9
2.1	PROJECTEN IN ZUTPHEN	9
2.2	BLAUWBOEK	10
2.3	RUIMTE VOOR DE RIVIER	11
2.4	WATERZUIVERING	12
2.5	EUROPEES	13
2.6	LEREN VAN ANDEREN	13
<u>3</u>	WAARDEN	15
3.1	ASPECTEN	15
3.2	OP SPANNING ZETTEN	15
3.3	FYSISCH	16
3.4	CHEMISCH	17
3.5	BIOTISCH	18
3.6	PSYCHISCH	19
3.7	LOGISCH	21
3.8	HISTORISCH	22
3.9	LINGUIÏSTISCH	23
3.10	SOCIAAL	24
3.11	ECONOMISCH	26
3.12	ESTHETISCH	27
3.13	JURIDISCH	28
3.14	MOREEL	29
<u>4</u>	DE KLIMAATACTIEVE STAD	30
4.1	HOOFDGROEPEN	30

4.2	EDUCATIE	30
4.3	CLEANTECH	31
4.4	GEZONDE BODEM EN VOEDING	32
4.5	ECOLOGISCH STADSPARK	32
<u>5</u>	<u>KNOPEN</u>	<u>35</u>
5.1	WAT IS EEN KNOOP?	35
5.2	PUBLIEK-PRIVATE KNOOP	35
5.3	INITIATIEFKNOOP	36
5.4	TECHNOLOGIEKNOOP	38
5.5	VERGROENINGSKNOOP	40
5.6	VERKEERSKNOOP	42
<u>6</u>	<u>DE WATERHUISHOUDING</u>	<u>44</u>
6.1	OVERSTROMINGEN TEGENGAAN	44
6.2	DE BERKEL	44
6.3	PEILEN	46
6.4	RIOLERING EN REGENWATER	47

1 Inleiding

Dit is een narratief verslag. Dat wil zeggen dat deze voor het overgrote deel bestaat uit letterlijke citaten. Er zijn drie gesprekken gevoerd, totaal met negen personen, van gemeente, van waterschap en actieve inwoners. De gesprekken zijn opgenomen met een mp3 recorder en uitgeschreven. Geselecteerde teksten zijn in een volgorde geplaatst en omlijst met teksten, zodat er een gezamenlijke verhaal ontstaat. Dit verslag gaat over klimaatadaptatie in Zutphen, met een focus op de binnenstad. De inzet is om ambities te formuleren, uitmondend in acties die voor de korte en langere termijn haalbaar en aanvaardbaar zijn.

De geïnterviewde personen zijn:

- Antoinet van Helvoirt (DB lid waterschap Rijn en IJssel)
- Coby Pennings (wethouder gemeente Zutphen)
- Oege Bosch (wethouder gemeente Zutphen)
- Hein Reitsma ([Platform IJsselcentrum](#))
- Dolf Logemann ([Stichting Ecologisch Stadpark Zutphen](#) en de Groengroep)
- Elfri Cranen (gemeente Zutphen, Duurzame Inrichting Openbare Ruimte);
- Kristiaan Tent (gemeente Zutphen, Civiele Techniek);
- Coert Petri (waterschap Rijn en IJssel, waterketen);
- Rutger Engelbertink (waterschap Rijn en IJssel, watersysteem).

1.1 De grens van land en water

Dit verhaal gaat over mensen die de grens tussen [land en water](#) opzoeken. Daar ontwikkelen ze welvaart en kwaliteit van leven, doch lopen ook extra risico's.

Govert: "Van oorsprong trekt de mens altijd naar de rand van water en land. Dat zit in onze genen, dat zit gewoon ingebakken. En als je daar heel veel op organiseert, dan ontstaat er ook creativiteit."

Niet alleen de inwoners voelen zich aangetrokken tot Zutphen. De stad trekt ook toeristen aan.

Elfri: "Die toerist heeft hopelijk een positieve invloed op het verblijf hier, dus is voor de ondernemers en de horeca goed. En op het moment dat er levendigheid is, krijg je ook mensen hier wonen. En een van de speerpunten van ons bestuur op dit moment, is ook juist daadkrachtige bewoners deze kant op te halen."

Oege: "Het mooie zou zijn als ze in de toekomst ook die relatie leggen met Klimaatactieve Stad. Dat als je als toerist hier loopt, dat het ook zichtbaar is voor de toeristen."

Klimaatadaptatie betekent enerzijds dat je wateroverlast mijdt, anderzijds dat je het water opzoekt.

Hein: "Dus je moet naar beneden, naar het water toe. Dus er gaat nu echt iets fundamenteel veranderen, volgens mij. Het hele stadsbeeld en het gebruik ervan, gaat veranderen. Dat is echt

fascinerend dit. Het is ook heel leuk om daar met bewoners over na te denken. En dat is een onderdeel wat ik het leefbaarheidsstuk noem.”

Bij klimaatadaptatie denk je primair aan het tegengaan van de negatieve aspecten van intensieve regenbuien, lange droogtes, hoge en lage waterstanden in de Berkel en de IJssel en hittestress. Bij onze verkenning gaan we verder.

Govert: “We trekken geen harde grens, hè? Dus het gaat om een goed klimaat in Zutphen: een ondernemersklimaat, bewonersklimaat, leefbaarheid. En klimaatverandering is daarbij één van de drivers. Dat is ook een legitimatie om bepaalde dingen anders te doen dan voorheen. Dat ligt op het gebied van de energietransitie. Het zit op het gebied van water, water tekort en water teveel. En de temperatuur. Maar ook en gezonde bodem hoort daarbij. Het is één pakket. Alleen door in de praktijk met zijn allen aan de slag te gaan, krijg je die dingen ook daadwerkelijk veranderd.”

Figuur 1 De IJsselkade (bron: vliegerfotograaf.nl)

1.2 Ambities

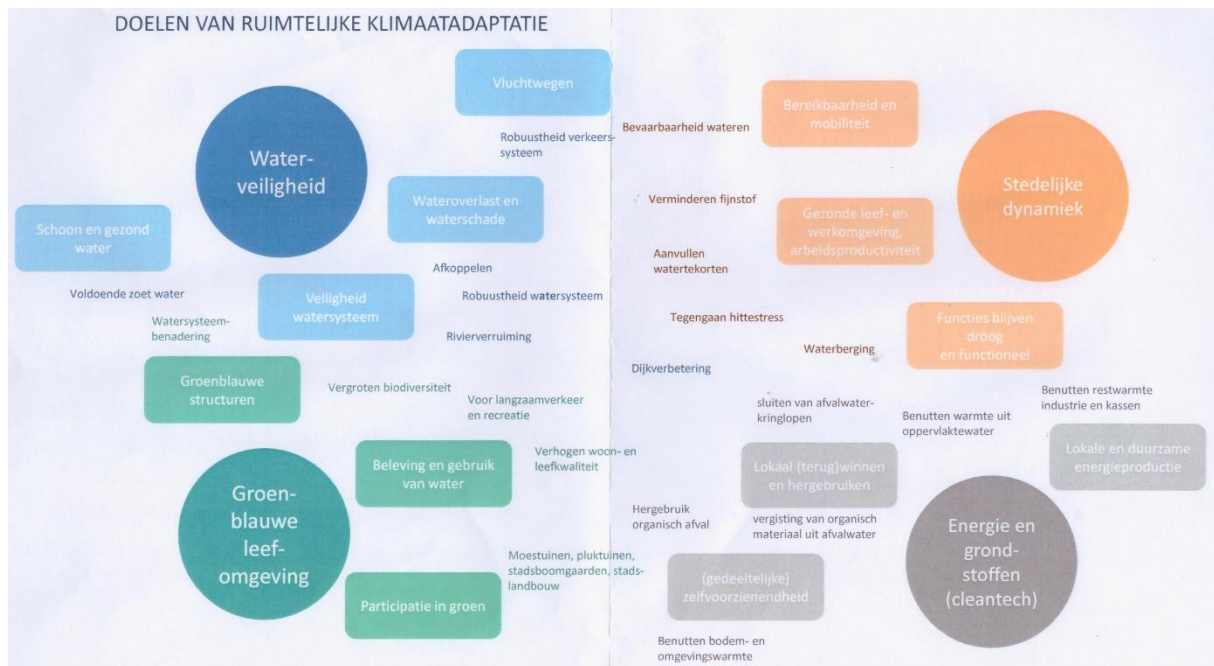
Het doel is om gezamenlijk ambities vast te stellen voor klimaatadaptatie – in de volle breedte – waarbij aan realistisch handelingsperspectief wordt geschetst. Vooraf is vanuit gemeente en waterschap reeds aangegeven dat de specifieke Zutphense context kansen biedt voor:

- Participatie vanuit sociaal en duurzaam bewustzijn;
- De specifieke toepassingen in cultuurhistorische binnensteden;
- De verbinding van de binnenstad met het buitengebied.

Het gaat ook om klimaatmitigatie: het reduceren van de uitstoot van broeikasgassen.

Kristiaan: “Wat in de toekomst ook gaat spelen in de binnenstad is gasloos. Gasloze wijken in de binnenstad, voor 2035 moeten er alternatieve duurzame energieoplossingen gevonden zijn voor burgers. Ja, en daar zal ook ruimte voor nodig zijn.”

Kristiaan: “Dus andere energiebronnen dan gas. Ik ben nu bezig met een projectteam om een wijk, een woonwijk eens te gaan benaderen. Dat is een proces waarop we hard moeten inzetten.”

Figuur 2 Vier hoofdthema's en subthema's ruimtelijke klimaatadaptatie (zie ook [deze link](#))

Elfri: “Toen we met Laura van der Poel de voorbereidingen troffen voor hoe we dit moesten gaan aanpakken enzovoort, heeft Arjan Groen heeft alle mogelijke onderdelen die genoemd werden in het programma van Klimaatactieve Stad, in vier hoofdthema's onderverdeeld: (1) stedelijke dynamiek, (2) energie en grondstoffen, (3) een groenblauwe leefomgeving en (4) waterveiligheid. En alle losse flodders die je bedenkt, als je die steeds tegen die achtergronden aanhoudt, en ze onderling in balans houdt, dan komen we de komende 50 jaar wel door denk ik. Nou ja, ik vind dat wel belangrijk. Want ik was lange tijd toch wel enigszins bezorgd, Zutphen zet in op energieneutraal over een tijdje, maar ik ben dan bang dat de bestaanskwaliteiten daar te snel onder moeten lijden. Dus om de vier hoofdthema's alle vier in de smiezen te houden.”

In dit narratief gaat het over groen, kwaliteit van leven, beleving, participatie en nog veel meer. Dat zijn vooral de zachtere thema's. Daarnaast heb je de hardere thema's zoals technologie en het belang van ondernemen. Als het goed is versterken de harde en zachte thema's elkaar.

Coert: “Het is niet alleen maar naar China kijken, kijk maar eens wat dichterbij. Handel met steden als Zutphen. Het zijn allemaal familie-achtige bedrijven. Ze hebben moeite om overeind te blijven en moeten elkaar misschien wat meer gaan vasthouden. Dat is mij bijgebleven van een lezing die ik kort geleden heb bijgewoond.”

Antoinet: “Ik heb zelf als voorbeeld, wat wij doen met onze HUB Nieuwgraaf, daar zie ik heel veel gelijkenis met een HUB Zutphen. Vanuit dat terrein. Alleen al met onze windmolenplannen, maar ook juist met energie, dezelfde soorten bedrijven. Er zit heel veel ... We kunnen van elkaar leren.

En natuurlijk:

Hein: "Het moet wel realistisch zijn. We moeten wel voeten op de grond blijven."

1.3 Identiteit

Essentieel is dat we met klimaatadaptatie aansluiten bij het eigene van Zutphen. De vraag is dan: wat is de identiteit van Zutphen?

Oege: "Ja, dat is een punt. De een noemt Zutphen een muziekstad, de ander een cultuurstad."

Oege: "Torenstad."

Govert: "Torenstad?"

Coby: "Ja."

Oege: "Dat is nog steeds wel een goede vlag."

Kristiaan: "En waterstad, ik gooi hem gewoon even erin..."

Coby: "Zeker straks..."

Antoinet: "Zutphen, mooie stad. Een groene stad. Heel logisch dat, als je het hebt over klimaat, vooruit willen lopen. Zutphen wil zoiets adopteren. Eigenlijk gewoon wil laten zien en het waar wil maken."

1.4 Werkwijze

Het proces om tot ambities te komen is anders dan veel andere verkenningen naar klimaatadaptatie. We nemen namelijk niet als vertrekpunt hoe Zutphen moet worden, maar wat Zutphen is. Dat is een [fundamentele omdraaiing](#).

Govert: "De achterliggende gedachte is: ook zonder klimaatverandering, verandert Zutphen."

Govert: "En het is juist leuk als de veranderingen op elkaar inwerken, op een positieve wijze. Dus eigenlijk beginnen we in dit gesprek met 'Wat is Zutphen? Wat gebeurt daar? Wat zijn er allemaal veranderingen? Wat staat er allemaal op de agenda? Waar zitten de pijnpunten?' Ja, een beetje reflecterend, dus vanuit de eigen ervaring. We richten ons met name op de binnenstad, maar het mag wel iets breder."

De verhalen die de geïnterviewden vertellen worden op verschillende manieren geordend. Twee belangrijke ordeningsprincipes zijn:

1. Waarden;
2. Knopen.

Verderop wordt uitgelegd wat hiermee wordt bedoeld. Ze vormen de basis voor het benoemen van concrete maatregelen. De inzet is om te dóén, in plaats van alleen te praten over het dóén.

Coby: "...gewoon in hapklare brokken onderdelen verdelen, dan moet het toch na verloop van tijd haalbaar zijn, denk ik. Wat ik belangrijk vind is dat de technische aanpak, en het geval van beleven en dichtbij de mensen brengen, dat dat gevoelsmatige en emotionele, bij elkaar komen. Mensen moeten zich lekker voelen in onze omgeving."

2 Er loopt al veel

Het is niet zo dat we qua klimaatadaptatie vanaf nul beginnen. Er loopt al veel. In dit hoofdstuk beschrijven de geïnterviewden enkele projecten. Er moet worden voortgebouwd op dat wat er al is en in beweging is gekomen.

2.1 Projecten in Zutphen

Een eerste project dat genoemd is, betreft de [Poort van Zuid](#).

Coby: “Het is mooi te zeggen dat we naar de Poort van Zuid hebben gekeken. Ik weet niet of jullie bij de presentatie waren? Afgelopen donderdagavond. Dat was wel heel geweldig om te kijken wat je allemaal kan. Kun je het groen maken? Kunnen alle auto’s weg? En als je het groen maakt, hoe doe je dat dan? En om de kerk gewoon grasveld net als er hele lange jaren gewoon was.”

Coby: “De Houtwal is een straat tussen, ja, we noemen het de Poort van Zuid, dus het begin van, als je vanuit de zuidkant onze stad binnenkomt, richting ’s Gravenhof. Die gaan we nu ook aanpakken.”

Coby: “Dus dat is ook een gebied, nou, wat we moeten verfraaien, maar vooral ook dat je het leefbaarder maakt.”

Oege: “Dit is in het kader gedaan van de Stadsdiagonaal, die loopt van Bassenoord, wat ook inmiddels opgeknapt is. Deze loopt hij via de Nieuwstad over de overwelving naar de Pelikaanstraat. Maar wat je dus ziet in de Nieuwstad, wat opgeknapt is, dat daar, het was een beetje verpaupering en wat je nu ziet dat de ondernemers, de winkeliers die daar zitten, die knappen hun pand op. Er komen andere winkeltypes in, andere winkelinvulling. En dat krijgt echt een goeie upgrading, omdat wij daarin gefaciliteerd hebben door de infrastructuur en te moderniseren en te herstructureren...”

Oege: “En de fietsroute.”

Er zijn – rond de afkoppeling van regenwater – vele wadi’s aangelegd.

Coby: “Ik was ook wel onder de indruk van jullie presentatie over wadi’s in de Hoven, of op Leesten, bij de parkeerplaatsen...”

Vooraf rond het begrip duurzaamheid is Zutphen al goed op weg.

Coby: ...oh ja, “daar hebben we, nou nu al 15 jaar lang, over nagedacht. Dus dan denk ik oh ja, of het nog nieuws is. Nou, het is al heel erg oud.”

Kristiaan: “Ja, maar dat is het verhaal, dat zeg ik dus ook al jaren, binnen ons civiel techniek doen we al heel veel aan duurzaamheid en innovatie.”

Coby: "Ja."

Kristiaan: "Twaalf jaar geleden begonnen we daar al mee, maar nu krijg het allemaal een andere naam, en nu is de kunst om wat we toen gedaan hebben..."

Coby: "Erin te breien..."

Kristiaan: "Ja, en zichtbaar te maken. En uiteraard weer stappen te gaan maken, richting die innovatie. Nou ja goed, dat is het klimaatbestendig inrichten van woongebieden, binnenstad – die past daar prima in, want we zijn al heel ver met infiltratie voorzieningen, en dat soort zaken, de markt is daar al heel ver mee. Maar nu gaat het erom ga je die stap richting hittestressbestendig te maken"

Ook bewoners zijn er actief bij betrokken.

Hein: "Ik kijk heel erg naar het centrum. Daar woon ik en ben ik een actieve bewoner. En ik ben één van de ja, trekkers mag je misschien wel zeggen in de binnenstad. En medeoprichter van het platform IJsselcentrum. IJsselcentrum is alles aan de IJsselkant. Is gewoon praktischer. Is geen gevecht van... De Hoekse en Kabeljauwse twisten had je hier hè."

Dolf: "Dit stuk, bij die drie flats, dat is die natuurvriendelijke oever. De flats zijn voor de helft afgekoppeld. Althans dat gaat in het voorjaar gebeuren. De oever zelf is al aangelegd. De wadi's zijn aangelegd. Alleen het gras moet nog worden ingezaaid en pas dan kunnen de flats echt worden afgekoppeld. (...) Ja, voor het klimaat is dat het meest relevante. Voor de rest ja, dit is natuurlijk toch een grote groenstrook, waar veel water kan infiltreren. En een grote vijver zit erin."

Dolf: "De andere kant van waar ik mee bezig ben is vanuit de politieke partijen, een aantal politieke partijen, met als initiatiefnemer GroenLinks. Er is een clubje actief van mensen die dicht tegen de gemeenteraad aanzitten. En die noemen zichzelf de Groengroep. Dat is een heel onofficiële naam. Het is de werktitel. En die probeert groenbeleid in deze gemeente voor te koken, voor de gemeenteraad. Dus daar worden ontwikkelingen besproken en er worden initiatieven genomen en die monden vaak uit in een motie of een vraag of er wordt eens een keertje door een raadslid eens even met de wethouder gesproken over hoe bepaalde dingen nou zitten. Dus het is niet echt een actiegroep, maar een soort steunfractie. Het bijzondere is dat het over verschillende partijen heen is."

2.2 Blauwboek

Recent heeft de Groengroep het Blauwboek gepresenteerd. Daarin staan ideeën vermeld die vanuit de bewoners komen.

Antoinet: "Ken je dat blauwboek? Dat is wel gaaf!"

Dolf: "Maar de drie partijen die meedoen hebben we het initiatief genomen tot het maken van een Blauwboek. Het Blauwboek was in eerste instantie vooral gericht op het waterschap: het

waterbeheer in de gemeente Zutphen-Warnsveld. En we wisten dat het waterschap dat waterbeheer nog eens een keer goed onder de loep zou gaan nemen in 2017. En toen hebben we gezegd van 'nou dan is het nu het moment om daarover met ideeën te komen.' Dat kunnen we doen als drie partijen. Die ideeën hebben we ook wel. Maar wat veel interessanter is om te kijken wat er bij de bevolking leeft. Dus we hebben in de kranten en op de lokale radio mensen opgeroepen om met ideeën te komen. En als ik het even goed zeg uit mijn hoofd dan zijn er uiteindelijk 38 mensen die erop gereageerd hebben. Mensen en organisaties. En dat heeft iets van 86 ideeën opgeleverd. En daar hebben we het Blauwboek mee samengesteld (te downloaden via [deze link](#), 32 Mb)."

Figuur 3 Kaft van het Blauwboek.

Dolf: "Het bestaat uit de compilatie van die 86 inzendingen die we gehad hebben. Plus, we hebben er wat aanbevelingen bij gedaan. Dit is toch wel een vrij unieke situatie, dat je burgers hebt die met het waterschap meedenken. Waterschappen hebben toch altijd al een beetje het probleem van de legitimatie. Je ziet dat, als je het maar op de goede manier aansnijdt, mensen heel enthousiast zijn over waterbeheer. En in de praktijk bleek overigens niet alleen over waterbeheer te gaan, maar uitdrukkelijk ook over groenbeheer. Dus we hebben onze objectief hebben we eigenlijk verbreed. Het is nu gericht op het waterschap en op de gemeente. In het boek zitten heel veel ideeën die betrekking hebben op inrichting enerzijds en anderzijds beheer. Er zitten een paar ideeën bij over klimaat. Maar als je kijkt naar inrichting dan is daar ook eigenlijk heel veel wat relevant is voor het klimaat. En er zitten ideeën over in recreatie en beleving. Dat is eigenlijk de vierdeling die erin zit."

2.3 Ruimte voor de Rivier

De uitwerking van [Ruimte voor de Rivier](#) loopt volop.

Oege: "Nou door de klimaatverandering is onder andere ook, in het kader van het Deltaplan, het project Rivier in de stad opgezet. Dat loopt al een aantal jaren. Ruimte voor de Rivier: kijken hoe stroomt de IJssel door Zutphen. Daar hebben we bij betrokken: de verbinding tussen de binnenstad, naar de Hoven. Ja, en hoe doe je dat? Dat kun je doen door te zeggen 'leg maar een brug neer' maar die brug hebben we al. Dus hebben we gekeken wat zijn de mogelijkheden met de

brug om de verbinding beter tot uiting te laten komen, en meer gebruik daarvan te kunnen laten maken. Door die op te knappen, door te verbreden, het voetgangersgedeelte, en fietspad te verbreden. De brug is veiliger gemaakt. En we hebben ook direct de kans aangegrepen om vanaf te brug, voor de mensen die dat willen en op de brug zijn om op een uitkijkpunt naar Zutphen te kijken, naar de IJssel te kijken en naar de Hoven te kijken.”

Figuur 4 De relatie tussen Zutphen en de IJssel wordt intensiever en attractiever.

Elfri: “Op de brug komt het langste zitmeubel van Nederland hè.

Coby: “En dan loop je vanuit hier, de stad, zo eroverheen. En vanaf de brug hebben we een uitzichtpunt. En waar je naar beneden kan de uiterwaarden in, dus hoef je niet helemaal die saaie, lange brug over, maar je kan gelijk naar het groen. En heel veel zullen mensen dat misschien ook wel doen, wandelend, maar het kan niet met een rolstoel, niet met een kinderwagen. Daar konden we niet aan tegemoet komen, maar goed.”

2.4 Waterzuivering

Het waterschap gaat een [Nereda](#)-zuivering realiseren in Zutphen.

Coert: “Over dat alginaatproject heb je wel al wat gehoord? We gaan meer dan tien miljoen investeren in een Nereda-zuivering voor het afvalwater van Friesland Campina.”

Govert: “Waar komt die?”

Coert: “Op de RWZI.”

Antoinet: “Bij De Mars. Dat industrieterrein.”

Coert: *“Naast de GMD en de RWZI. Dan gaan we eerst een zuivering maken voor het afvalwater van twee fabrieken Friesland Campina, Borculo en Lochem. Dat wordt een zuivering van 150.000 inwonersequivalenten (i.e.), of iets in die richting.”*

Antoinet: *“Groot.”*

Coert: *“Een Nereda met een hoge belasting, hoge slibproductie. En 30 tot 40 procent van dat typische alginaat gaan we uitwinnen en dat gaan we verkopen. Dat is voor het eerst ter wereld, een wereldprimeur, dat het ergens gaat gebeuren. Daar willen we natuurlijk ook wat aandacht aan geven. Er gaat ook een gebouw omheen komen.*

Antoinet: *“Dat is echt uniek hoor, dit.”*

Coert: *“Alginaat heeft gelatineachtige eigenschappen. Het kan vocht binden en vasthouden. Dus, coaten, papier, textiel. Voor allerlei agrarische producten, als bindmiddel kan je het gebruiken. Dus, daar willen we wat mee. We willen ook lokaal wat ...”*

Antoinet: *“10% hebben we apart gehouden, heel bewust, om innovatie mogelijk te maken met het hele nieuwe stofje, dat alginaat, dat je overal voor kan gebruiken. Alleen, we hebben die afnemer nog niet.”*

2.5 Europees

In het Blauwboek staat als idee vermeld dat de Berkel weer in zijn geheel zichtbaar en bevaarbaar wordt. Dit idee leeft al lange tijd.

Coby: *“Interessant ook om te vertellen dat, ik weet niet hoe lang het geleden is, misschien al wel 15 jaar, misschien iets korter, hier een kant en klare aanpak heeft gelegen voor de binnengrachten van Zutphen, tot zelfs een toezegging van Europese subsidie toe. Deze is niet doorgevoerd omdat de gemeente d'r eigen cofinanciering niet rond kon krijgen. En dat komt nou terug, in het Blauwboek. En eigenlijk is dat wat we voor die binnenstad, voor die belevingswereld en voor een deel het onderbouwen van de cultuurhistorische lijnen, weer terug kunnen halen. Dat zou fantastisch zijn. Ik vind het leuk om te ontdekken dat dit in het Blauwboek van burgerbevolking terugkomt.”*

2.6 Leren van anderen

Van belang is dat je niet alles als Zutphen zelf ontwikkelt, maar dat je ook leert van de ervaringen in andere steden.

Coby: *“Wij hebben bij het waterschap al eens gesproken over ‘Wat kan je nu leren vanuit Europa? Waar is men al heel erg ver?’ Dat was ook wel heel mooi. Het waterschap wilde ook graag hun best doen om steden in Nederland beter te krijgen. In Arnhem zijn ze ook al bezig, ik weet niet zo goed hoe ver, maar daar is het waterschap ook bezig.”*

Elfri: “In Enschede is men er ook al heel erg lang mee bezig. Want wat jij vertelde in het begin over de wadi’s, die waren in Enschede al gerealiseerd op het moment dat wij ermee begonnen.”

Govert: “Persoonlijk vind ik het mooiste project in Europa, en dat is uit de jaren ’90, de wijk [Augustenborg](#) in Malmö. Het is echt de moeite waard om daar te kijken. We zijn er ook met mensen van het ministerie en drie gemeenten geweest. Een hele excursie. Wethouders van de gemeente Rotterdam zijn er ook geweest. OP basis van de waterberging op een schoolplein is het idee ontstaan van de waterpleinen. Grote man in het project was Peter Stahre. Hij is helaas overleden.”

Govert: “Het was in de jaren ’80 een echte probleemwijk: twintig procent leegstand, toenemende criminaliteit, rotzooi op straat, dubbel parkeren. En ze hebben er een succeswijk van gemaakt, zonder een huis af te breken. Ze zijn begonnen met de waterhuishouding aan te passen, kinderen erbij te betrekken, jaren ’90, dus het heet ook Ecocity, zo noemde ze het. Ik vind het nog steeds het mooiste voorbeeld van hoe je bewoners betreft en tot een herinrichting kunt komen. En ze hebben ook de haven opnieuw ingericht: [Western Harbour](#). Daar hebben ze ook die trappen naar het water. Vanaf die trappen kun je over het water kijken richting Kopenhagen.”

Figuur 5 De IJsselbrug als verblijfsgebied met toegang tot de uiterwaarden.

3 Waarden

In dit hoofdstuk worden citaten van geïnterviewden geordend naar twaalf aspecten (zie figuur 6). Deze twaalf aspecten gebaseerd op de aspectenleer van de Nederlandse filosoof [Herman Dooyeweerd](#). In het Interregproject [PURE](#) zijn deze toepasbaar gemaakt voor waterprojecten in en rond de stad. Kort door de bocht: als mensen betekenis toekennen aan een aspect, wordt deze een waarde. Hoe meer waarden in het spel komen, hoe meer betekenis mensen toekennen aan een project.

3.1 Aspecten

De twaalf aspecten in figuur zijn geordend van hoog (moreel) naar laag (fysisch). De hogere aspecten kunnen niet bestaan zonder de onderliggende. Ze zijn alle even belang.

Elfri: “Ik vind het dus echt heel erg belangrijk dat we die openbare ruimte als totaal, als leefomgeving gaan behandelen. Of het nou om klimaatbestendigheid gaat, of economie of weet ik veel wat, dat maakt niet uit. Zo zit ik erin.”

Figuur 6 Twaalf aspecten.

In de volgende paragrafen in dit hoofdstuk passeren de aspecten één voor één de revue, van fysiek tot moreel. Daarbij wordt duidelijk dat sommige citaten ook bij andere aspecten geplaatst hadden kunnen worden. De meeste mensen die in een project worden betrokken hebben een voorliefde voor één van de aspecten. Projecten zijn succesvol als alle aspecten in beeld komen en in dialoog tussen de betrokkenen door velen worden gewaardeerd.

3.2 Op spanning zetten

Dat aspecten aan elkaar gerelateerd zijn en ook op gespannen voet met elkaar kunnen staan, maakt Antoinet duidelijk.

Antoinet: “Wij hebben de Berkel laten meanderen, door Wijnhovenpark. Je hebt daar in één flat meer dan veertig nationaliteiten. We wilden daar aan de gang gaan en hebben heel serieus naar de mensen geluisterd. Er kwamen soms ideeën uit. Er moest bescherming van al het groen, terwijl er alleen af en toe van die struikjes stonden dat je denkt: ‘Hop, kortwieken, want die zijn binnen drie jaar weer hoog.’ Gewoon qua ecologie waarde nul. Blijkbaar had het voor hen waarde, dus wij gingen zelfs anders graven omdat we die struik maar moesten behouden. Wij deden het wel om te laten zien van: wij luisteren naar jullie. Er ontstond een soort lege weide binnen de meander en dat werd in één keer een hondenuitlaatplek. Terwijl ik denk: ‘Hoe kan je daar een hondenuitlaatplek maken aan het water? Zorg dat de kinderen hier lekker kunnen spelen, dat je hier lekker kan picknicken.’ Maar, dan ga ik het invullen voor hen. Nee, we hebben naar hen geluisterd. Dat groen was belangrijk, het honden uitlaatplekje was belangrijk. Uiteindelijk hebben wij daar naar geluisterd en hebben we de ideeën die zij hadden in de plannen meegenomen. Twee jaar later ontstond alsnog, op een net iets andere plek, de speelweide, de pluktuin, alles. Dus, dat vond ik het mooie.”

Antoinet: “Daar heb ik heel erg van geleerd van: niet oordelen, niet er wat van vinden. Wat zij in hun wijk willen, geef dat maar de ruimte. Dan ontstaat vanzelf liefde voor hun omgeving waarmee ze uiteindelijk toch wel de meer verantwoorde of de plekjes gingen maken waar je met je gezinnetje terecht kon. Dat hebben ze toen juist op eigen initiatief gedaan. Dat vond ik zo’n mooi voorbeeld.”

In dit ene voorbeeld komen vooral het fysische aspect, het biotische aspect, het logische aspect, het sociale aspect en het morele aspect in het spel. Door de betekenis die anderen aan een aspect toekennen serieus te nemen, ontstaan waarden.

3.3 Fysisch

Als het gaat om oevers, steen, zonnepanelen, water, waterstroming, de bodem, riolering, bruggen, stuwen, aardgas, pompen, badkamers en nog veel meer, hebben we het over fysische aspecten. Het gaat in principe over dode materie, deels gekneed door mensenhanden.

Kristiaan: “Ik ben zelf ook nog projectleider van de [Wijk van de Toekomst](#). Dit gaat om bestaande wijken gasloos te gaan maken, en dat is een hele mooie uitdaging. Dat doe ik samen met een projectteam.

Een idee is om het overkluisde deel van de Berkel weer open water te maken.

Coby: “We zitten alleen met een lastig probleem, want er zit een hoofdriool.”

Of de peilen omhoog doen.

Coby: “En het is gewoon echt heel mooi wat we gaan doen, voor de beleefbaarheid. Daar gaan we het waterpeil echt verhogen. Want nu heb je nauwelijks zin om vanuit de binnenstad naar de IJssel te lopen. Dat is, mwah.”

Kristiaan: “Dus je kunt nu niet bij het water, maar straks wel. Dus dat past ook prima.”

Meer verbinding met de IJssel.

Hein: "Wij als bewoners willen eigenlijk niet dat de funderingen in gevaar komen, maar wel dat het hier wat meer openging. Dat kleppie wat daar in dat, hoe noem ik dan, het Oost Duits blok beton zit, de waterkering, dat kleppie wat daarin zit, is dat voldoende? Nou, de medewerkers van het waterschap roepen: 'Ja, ja.' Maar je hoort ze niet nadenken. Dus daar wil ik... Die vraag wil ik je graag stellen."

3.4 Chemisch

De grens tussen fysisch en chemisch is niet hard te trekken, bijvoorbeeld als je het over afval, recycling en vervuiling.

Elfri: "Er speelt nog zo'n puntje, een ander puntje, maar toch, als je de openbare ruimte overhoopgooit om wat voor reden dan ook, wij zitten met afval ophalen, kratjes en dat soort dingen allemaal. Als het over beleving gaat, een storende factor is het ophalen van afval. Dus wat wij ook al doen bij kleine stukjes vernieuwing, is proberen om in ieder geval dat op zijn minst ondergronds te krijgen, en dat staat los van hoe ga je met je grondstoffen om en recycling, dat is een ander traject."

Coert: "Op het industrieterrein de Mars, daar wordt qua duurzaamheid ook altijd al aardig gedacht om initiatieven te ontplooien. Om warmte en dat soort zaken uit te wisselen. Het is een industrieterrein waar best wel veel oude, relatief vervuilende bedrijven zitten, zeg maar. Die samenwerking, dat zou nog wel een boost kunnen krijgen, volgens mij."

Gaat het om een product als alginaat, dan is duidelijk sprake van een chemisch aspect:

Coert: "Alginaat: Dat spul heeft gelatineachtige eigenschappen. Het kan vocht binden en vast houden. Dus, coaten, papier, textiel. Voor allerlei agrarische producten, als bindmiddel kan je het gebruiken. Dus, daar willen we wat mee. Dat is één van de dingen die we woensdag gaan vragen van: wie kan er wat mee? We willen ook lokaal wat ..."

Antoinet: "Je hebt veel minder kleurstoffen nodig in je kleding als je alginaat gebruikt, bijvoorbeeld. Vanuit duurzaamheid is dat een hartstikke mooie winst. Of als wij struviet willen maken, een kunstmestkorrel, daar is ook altijd een bepaald bindmiddel voor nodig, om die korreltjes te maken. Nu zijn ze erachter gekomen dat als je alginaat gebruikt als bindmiddel, je maar één tiende van het spul nodig hebt. En het is nog biologisch afbreekbaar ook! Dan denk ik altijd, het zijn dingetjes die we gewoon Nou, niet gewoon, er zit een heel landelijk onderzoeksprogramma achter, maar er is nog zo veel meer wat we allemaal nog niet ontdekt hebben. Laat dat asjeblieft in de regio gebeuren."

Antoinet: "Nou, we hebben natuurlijk het toevallige geluk dat het gewoon restwater is van Friesland Campina. Dus, daar zitten geen gekke dingen in. Medicijnresten of ..."

3.5 Biotisch

Het biotische aspect gaat over planten, dieren en biologische processen. Als gevolg van klimaatverandering past de natuur zich aan, gunstig én ongunstig. De natuur kan ons ook een handje helpen de leefomgeving voor mensen prettiger te maken.

Rutger: “Je hebt het ecologisch stadspark, dat heet tegenwoordig weer anders, maar dat is een groene ader tussen de Zuidwijken en de oude stad. Daar liggen ook andere belangrijke watergangen doorheen. Maar, als je aan de noordkant kijkt van het ecologisch stadspark, dan liggen daar hele oude volkswijken. Die hebben een totaal andere dynamiek. Ik weet dat de stichting ecologisch stadspark, die bezig was met het ecologisch stadspark, zich afvroeg: ‘Goh, hoe willen jullie dat verbinden met elkaar? Hoe wil je je verbinden met het park?’ In de Zuidwijken waren de mensen heel enthousiast over de ideeën, terwijl men in de wijk aan de noordkant had zoiets van: ‘Wij hebben onze moestuin en eigenlijk is het wel prima.’ Dat is een totaal ander ...”

Coert: Er zijn projecten elders in het land om GFT via het riool af te voeren. Je kan je afvragen of je het moet willen, maar dan moet je wel een goeie zeef d'r voor zetten. Dat zou je kunnen overwegen in zo'n geval. Dan kan je alleen het GFT afvoeren. In de afvoeren stoppen.”

Rutger: “Als wij het hebben over ons oppervlaktewater, dan moet je het gebied anders inrichten. We zeggen ook vaak: ‘We moeten de breedte in. We moeten niet de diepte in.’ Het nadeel is, als je de breedte in gaat, het voedselrijk watersysteem, dat je heel veel plantengroei krijgt, vanwege het ondiepe water. Komt dat even goed uit. Plantengroei is biomassa. Dat kun je prima gebruiken op je landbouwgrond, waar je het organische stoffengehalte moet verhogen. Zoiets kun je in Zutphen ook doen. Je hebt voedselrijk water, gebruik dat dan om biomassa te maken. Je kunt het inzetten voor landbouw of je kunt het inzetten voor voedselproductie of voor iets anders. Je kunt dat op alle mogelijke manieren benutten. Ik zie het ook niet meteen als een bedreiging. Die planten groeien en daar kun je last van hebben, je kunt er ook profijt van hebben. Dat is net hoe je er tegenaan kijkt. Dat gaat over dat wij met z'n allen de afgelopen veertig en vijftig jaar hebben ingezet op voedselproductie en minder aandacht hebben gehad voor de bodem zelf. Hierdoor is de bodem op bepaalde mineralen verarmd/uitgemergeld, is het organische stof gehalte verlaagd en is de bodem in veel gebieden in meer of mindere mate verdicht. De biomassa uit de watergangen kun je benutten om hier wat aan te doen.”

Rutger: “Een van de knelpunten die we nu bijvoorbeeld zien, is, dat al die watergangen die naar Zutphen toestromen, daar zit gewoon heel veel slib in. Dat is een knelpunt, wat we sowieso moeten oplossen. Slib verkleint de watergangen waardoor er minder water door heen kan stromen en daarnaast kan het zorgen voor overmatige waterplanten.”

Govert: “Waar is dat slib dan van?”

Rutger: “Dat is de historische neerslag van plantengroei.”

Govert: “Dat spoelt uit?”

Rutger: “Zo’n watergang kan langzaamaan dichtslibben, doordat er heel veel planten groeien. Dan bezinkt er wat en dan groeit de sliblaag.”

Antoinet: “Waar heb je dan slib? Op welk stuk precies?”

Rutger: “Heel kort door de bocht: vanaf Warken tot en met Zutphen en Warnsveld. Dit is voornamelijk een landbouwgebied.”

Rutger: “Het slib moet er sowieso uit, volgens mij. Dat is een zaak van ‘no regret’. Ook al zouden we de waterdeling van Zutphen aanpassen, dan wil je nog steeds dat voedselrijke slib kwijt. Dat voedselrijke slib zorgt er voor dat we heel druk zijn met maaien.”

Coert: “Dat kan ook grondstof zijn voor Aquafarm.”

Twee extra aandachtspunten:

Dolf: “Twee dingen die nog niet aan de orde geweest zijn. Het is niet alleen de mens die last heeft van klimaatverandering, maar dat zijn ook planten en dieren. En ik denk, met name, dat insecten daar gevoelig voor zijn en dan de meest aabare daarvan dat zijn vlinders, hommels en bijen. En ik denk dat een onderdeel van het klimaatadaptatiebeleid zeker ook zou moeten zijn, dat er door de hele stad heen in de vorm van linten of in overhoekjes ruimte is voor nectardragende planten. En dat hoeven niet van die pakjes bloemenzaad te zijn, want meestal slaat dat als een tang op een varken. Dat is carnavalsmengsel, worden die vaak wel genoemd. Maar een beetje verstandig nadenken over wat voor planten je daarvoor inzet en ook wat meer duurzaam. Dat zou zeker wenselijk zijn.”

Dolf: “En een tweede aspect is precies de keerzijde daarvan. Je krijgt door de klimaatverandering dat bepaalde organismen oprukken, die ongewenst zijn. En belangrijk voorbeeld daarvan is Ambrosia, die een hele belangrijke hooikoortsplant is. In extreme mate. Ambrosia heeft als extra nadeel dat deze al heel vroeg tot heel laat bloeit. Dus het aantal klachten van mensen met luchtweginfecties, astma-achtige verschijnselen, zal toenemen. Als gevolg van het klimaatverandering. Dat is wel iets waar de gemeente wat aan kan doen. Ambrosia kun je opsporen en zorgen dat dat geen uitgebreide populatie wordt. Tenminste, nu kan het nog.”

3.6 Psychisch

Het psychische aspect heeft betrekking op wat individuen ervaren. Het wordt ook wel het sensitieve aspecten genoemd, vanwege waarnemingen als horen, zien, ruiken, voelen en ruiken. Mensen kunnen geluk ervaren als ze zich ergens bevinden, of simpelweg iets prettig vinden. Geluidsoverlast en stank zijn voorbeelden van negatieve waarden die men verbindt met het psychische aspect.

Coby: “Ik hou van de binnenstad. Ik vind het beleven van de hele stad, het beleven van openbaar groen van groot belang. En dat je er ook fijn kan vertoeven, en dat zijn zaken waar ik me mee bezig wil houden.”

Over het oppervlaktewater:

Rutger: "Dat is het lastige. Je kunt denken: 'Ik wil water meer beleven in Zutphen. Ik wil het openmaken. Ik wil het zichtbaar maken.' Het nadeel is, dat je ziet in het systeem dat het wegzakt. We weten dat als gevolg van klimaatsveranderingen de IJssel verder gaat uitzakken in droge perioden. Water van de nieuwe Nereda fabriek is mogelijk een welkome bron van water in de stad Zutphen. Hiermee blijft het water in de stad op peil in droge perioden."

Figuur 7 Het overkluisde deel van de Berkel.

Antoinet: "Heb jij dat rapport van ons? We hebben daar een schets van, als je de IJssel en de Berkel weer in een open verbinding zet? Dat is een mooi rapport."

Rutger: "De verkenning bedoel je?"

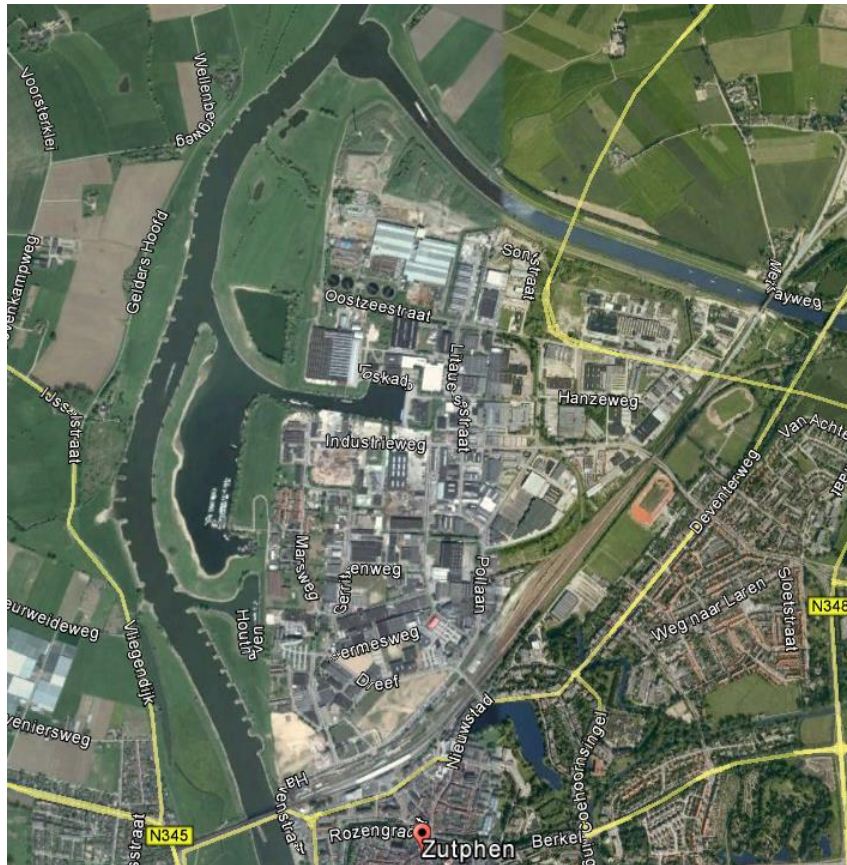
Antoinet: "Ja. Die hebben we net in december afgerond. Dan zie je dus ook ... Dan ga je het water ook beter beleefbaar maken. Dan kan je ook rondvaren. Maar, dan moet er wel van alles gebeuren."

Mensen ervaren oppervlaktewater meestal als positief, als het maar schoon is.

Dolf: "Dus die oude binnengracht waar we het over hebben, dat is de oudste loop van de Berkel."

Hein: "Ja, en die hebben ze gedumpt omdat het teveel stonk. Heb ik dat goed onthouden?"

Dolf: "Hygiënisch gezien was dat een beetje een ramp. Vandaar dat we ook vanuit Blauwboek, de initiatiefnemers van blauw boek hebben gezegd van nou, ga dat onderzoeken of dat mogelijk is? Niet van, die binnengracht die moet weer watervoerend worden. Maar eerst eens kijken wat de consequenties zijn. Het moet niet weer zo'n stinksloot worden. Maar als het met moderne technieken en inzichten mogelijk is om er wel iets van te maken wat regelmatig doorstroomt en wat meerwaarde heeft, vooral doen."

Figuur 8 Het bedrijventerrein De Mars, grenzend aan het centrum met in het noorden de RWZI.

3.7 Logisch

Het logische aspect is puur menselijk. Het heeft te maken met hoe mensen redeneren: “Als A en B, dan ook C.” Het kunnen ook principes zijn, zoals “de vervuiler betaalt.” Door het document heen komt u vele redeneringen tegen. In deze paragraaf een selectie, te beginnen met de P van Passie, als aanvulling op people, planet, profit.

Antoinet tekent de duurzaamheidsdriehoek als een piramide: “Je hebt die duurzaamheidsdriehoek en nu balanceert die in Zutphen op de P van planet. Dan heb je daar profit en people. Ik leg hem juist niet neer, dat vind ik altijd ... Maar, zet hem nou op dat punt, dan blijft hij in balans. Misschien moet je hem op de punt zetten van ‘profit’. Als je die economie goed aan het draaien hebt, kan je investeren in planet en in people. Je vliegt hem net wat anders aan. Ik heb wel eens een verhaaltje gehouden over duurzaamheid en dan maakte ik er een piramide van. Het is ook maar steeds zo’n platte driehoek, die duurzaamheidsdriehoek. Maar met de P van passie geef je hem inhoud. Die passie is er in Zutphen. Dat is misschien het verschil met de andere Hanzesteden. Je voelt: er is iets. Dus, ik zie zo’n balancerende piramide, die we nu vanuit de invalshoek ‘planet’ hebben, die we even moeten kantelen. Dan krijg je het weer even anders, dat omdenken, vanuit een nadere invalshoek.”

Andere logica’s:

Elfri: “Ik vind samenhang in de openbare ruimte heel erg belangrijk en zeker richting klimaat.”

Coert: *“Het positieve is dat het vlak bij elkaar ligt. De Mars ligt tegen het centrum aan (zie figuur 8). Het ligt allemaal heel dicht bij elkaar. Het is niet zo dat een industrieterrein heel dicht bij de snelweg moet liggen.”*

Coby: *“Ja, graag multifunctioneel gebruik. En die binnenstad, is natuurlijk elke vierkante meter zo waardevol, dat je ook echt goed moet nadenken hoe je dat op kan plussen.”*

Kristiaan: *“Nee, maar zoals een oude binnengracht die weer watervoerend maakt, ja die kun je prachtig gebruiken voor je binnenstad. Voor je afvoer, regenwater, dat soort dingen allemaal. Dus er zijn echte heel mooie combi's te maken hoor.”*

Elfri: *“Want dat blijft belangrijk hè, de idealen moeten er zijn, maar het goed functioneren, dat multifunctioneel maken, zeker als je weinig meters hebt, als je heel zuinig met je ruimte moet zijn, dat is wel belangrijk.”*

Tot slot:

Hein: *“Ik ben erg geïnteresseerd in jullie risicoanalyses. Waar zien jullie de grote risico's? Ik denk dat dat de meeste bewoners ook het allereerst interesseert.”*

3.8 Historisch

Het historisch aspect spreekt voor zich. Deze gaat over de geschiedenis... de waardering van wat zich in het verleden heeft opgebouwd. Vaak gaat het over verhalen die verbonden zijn met fysieke elementen in de leefomgeving. Besef van hoe iets ontstaan is, is belangrijk.

Rutger: *“Het leuke is, als je echt in het centrum duikt van Zutphen, qua historie, er zijn zo veel bijzondere elementen, dat je denkt: ‘Goh, weet je, zo’n kattenhaven ...’ Je loopt een stukje in zuidelijke richting, maar de rivier loopt in noordelijke richting. Waarom loopt de Berkel in zuidelijke richting? Dat heeft alles te maken met een oude binnengracht en een oude buitengracht. Daar zit zo veel verhaal achter. Echt leuk om je daarin te verdiepen.”*

Dolf: *“Zutphen is ergens rond 300-350 ontstaan. Hier gewoon op het rivierduin wat hier lag aan de Berkel. En de Berkel die stroomde niet zo, maar die stroomde hier. Dus die oude binnengracht waar we het over hebben, dat is eigenlijk de oudste loop van de Berkel.”*

Oege: *“Iemand die aan de Berkel woont zegt ‘hoor ‘ns eventjes, jullie zijn daar zo bezig met de IJssel, maar we hebben nog een rivier in de stad, en dat is de Berkel. Daar wordt nu volop ingezet ook, en dat is Coby met name, met het waterschap om daarnaar te kijken van.’”*

Oege: *“De Berkel moeten we beter gaan benutten, van de schoonheid die die rivier heeft. Dat zijn we ook verplicht, want historisch gezien is dat een van de mooiste rivieren geweest. Nou laat dat een beetje meer tot leven komen.”*

Govert: “Het bijzondere van Nederlandse stadjes is dat ze niet ontstaan zijn langs een grote rivier of een groot water. Altijd langs een zijriviertje. Rotterdam is ontstaan langs de Rotte. Amsterdam is ontstaan langs de Amstel. En Zutphen rond de Berkel. Het is eigenlijk Berkeldam dan. Zo zou Zutphen in de Nederlandse traditie kunnen heten. Deventer is langs de Schipbeek ontstaan en niet zozeer langs de IJssel.”

Onder aan de IJsselkade bevindt zich een waterkunstwerk van Herbert Dreiseitl.

Coby: “Het leuke is wel, dat Dreiseitl waterwerk is een initiatief van de antroposofische gemeenschap hier...”

Er zit ook veel geschiedenis in de bodem.

Coby: En dan de binnenstad. Die is toch wel heel, dat weten we natuurlijk al heel lang, maar dat is ook nog wel een dingetje, het is heel erg archeologisch hier in Zutphen. Bij nieuwe plannen vragen we ons af: wat zou dat weer teweegbrengen? Ook qua kosten. Je wilt nieuwe dingen, maar ook dat je van de oudheid wilt blijven genieten tot in lengte van jaren. Dus dat speelt altijd wel, als we weer bezig gaan, als we weer de straat eruit moeten halen.”

Figuur 9 De taal van het beeld.

3.9 Linguïstisch

Het linguïstische aspect heeft te maken met taal en taligheid, de wijze waarop we kennis en ervaring overbrengen op andere mensen. Het idee achter een narratief als dit is dat het niet alleen uitmaakt wat mensen zeggen, maar ook hoe. Soms ligt het heel subtiel, de wijze waarop we iets uitdrukken. Dat illustreert de volgende korte dialoog:

Oege: “Als je van de rivier wandelt, zie je dat de functie van het gebied verandert. Je komt dat in de binnenstad. Daar wordt het wat meer klein hè...”

Elfri: “Intiemer.”

Oege: “Ja.”

En op de één of andere wijze drukken we als professionals graag iets uit in afkortingen:

Kristiaan: "Dat is wel een goede ja, dat noemen we IBKP, volgens mij hè?"

Elfri: "Ja, we hebben het genoemd Integraal Beheer Klimaatplan, ja."

Taal kan heel beeldend zijn:

Hein: "Ja, in dit stuk van de stad hebben de bewoners meer met Beethoven dan met bijen."

In een sociaal systeem waarderen mensen aspecten als ze deze gaan begrijpen, als ze een deel van zichzelf worden. Taal speelt daarbij een cruciale rol. Een beeld als in figuur 9 spreekt boekdelen. Zolang de mens bestaat wordt kennis overgedragen in de vorm van verhalen.

3.10 Sociaal

Bij het sociale aspect gaat het om mensen in wisselwerking. Ze beïnvloeden elkaar en samen ondernemen ze iets. Gaat het om maatregelen in het kader van klimaatverandering, dan speelt bewustwording een belangrijke rol.

Kristiaan: "Dat stukje bewustwording zit er ook in, laten we eerlijk zijn."

Oege: "En wat je met die plannen hebt gemerkt is dat er opeens iets ontstaat in de stad, bij burgers, bij de bewoners, bij de ondernemers. Die willen opeens allemaal op een of andere manier mee gaan doen. En die laten zich ook horen, en dat is ook heel goed, want dat hebben we nodig, dat hebben we ook gevraagd. Want dat willen we juist. We kunnen wel plannen blijven ontwikkelen, maar we weten dan nooit of dat nou precies de bedoeling is wat de burger wil. Dus we zorgen ervoor dat er goede tweerichtingsverkeer is in de berichtgeving en er een wensen- en eisenpakket wordt opgesteld waarin ook burgers zich kunnen vinden."

Oege: "En wat de binnenstadondernemers merken: we hebben de Groenmarkt en de Marspoortstraat aangepakt, en wat daar met name gebeurt is dat bewoners en ondernemers elkaar ook hebben gevonden. En die zijn met het elkaar eens dat de inrichting is, zoals hij nu is. Dat is ook duidelijk met hen besproken."

Govert: "Hoe is dat gegaan? Want dat is heel spannend, bewoners en ondernemers hebben elkaar gevonden."

Oege: "Door avonden te organiseren."

Een stad bestaat bij de gratie van sociale processen.

Oege: "Laten we wel wezen, we hebben aardig wat evenementen in die binnenstad, zeg maar vanaf april tot en met eind oktober, dus ja, het moet functioneel zijn."

Het gaat ook om overheden die moeten samenwerken en gemeenten.

Oege: "En voor mijn geval zou er interactie mogelijk moeten zijn tussen de drie Hanzensteden, dan hebben we het over...."

Coby: "Ja."

Oege: "...Deventer, Zutphen, Doesburg."

Elfri: "Ja, ook, gemeenschap."

Oege: "Als je ooit eens in Rotterdam bent geweest, in de haven. Daar hebben ze die yellow cabs op water, allemaal die bootjes die je overal naar toe brengen. Zoiets moet je ook promoten, dat je in een dag drie Hanzensteden kan bezoeken, ik noem maar wat gek, maar zoiets."

Figuur 10 Samenwerking tussen de Hanzesteden.

Oege: "Ja nou, dan trek ik dat nog verder, daar gaat het nu niet zo om, maar we hebben wel bereikt dat deze periode een goede binding tot stand gebracht is, tussen de zeven Hanzensteden, vanaf Doesburg tot en met Kampen. Ook bestuurlijk en ambtelijk."

Ondernemers die willen innoveren vormen in Zutphen het innovatiegilde.

Oege: "Ja, dat is wel eh, daarvoor hebben we de Pakhuis waar ze elkaar ontmoeten."

Een levendige stad trekt toeristen.

Govert: "Wat toeristen lekker vinden, leuk vinden, is dat ze een beetje onderdeel zijn van het geheel, en niet alleen een toeschouwer."

Hein: "En mensen daar in de stad, aan de gracht die daar wonen vinden het heel erg leuk als er meer reuring komt. Nou goed, daar zijn al wat plannen voor en we willen heel graag die brug naar het station, een soort fietsbrug. Nou, dat zijn ideeën die al leven. Maar we kunnen dat niet in één workshop voor elkaar krijgen. Dat is niet de bedoeling. Het is dat bewoners met elkaar in het ontwerp meegaan. Een beetje op de nieuwe omgevingsvisie-idee. Dus een ontwerp met de man van de straat in het project. En niet inspraak, kortstondig even en dan er weer uit."

Veranderingen op papier zijn nog geen veranderingen in werkelijkheid.

Hein: *“Ben jij ook geïntroduceerd in de wijk van de toekomst? Oké, dat is wel belangrijk, want er is een discussie aan de gang over, met name in Zuid. Kun je een hele wijk in één klap afkoppelen van het gas?”*

Hein: *“Ik denk dat de gemeente ietwat onderschat wat dit met de bewoners gaat doen. Als je na vijf minuten, denk je, o goed idee hè. Want ook als je het financieel uitlegt, dan vinden ze het allemaal een goed idee. Maar als je dan over het fornuis begint, dan...”*

Dolf: *“De hele keuken wordt aangepast.”*

Hein: *“Dan krijg je ineens een heel ander gesprek.”*

Hein: *“Dus, dat is een uitdaging op zich. Wel mee te nemen in dit verhaal. We hebben het vaak over monumenten in de binnenstad, maar de mensen die er wonen gedragen zich soms ook als een monument.”*

Figuur 11 Hoe ga je hier aan het klimaat adapteren?

3.11 Economisch

Het economische aspect gaat over kosten en baten... het goed omgaan met geld.

Kristiaan: *“Nou ja goed, en zo zie je dat je niet meer traditioneel hoeft te denken – riool eruit, nieuw erin – nee, je kunt ook in die openbare ruimte in combinatie met het vervangen van een riool, heel veel doen binnen de budgetten die je hebt. Dat zijn leuke dingen, ja.”*

Coby: *“En als het voor toerisme belangrijk is, kan het ook voor de binnenstad economie, weer een bijdrage leveren.”*

Ondernemers zijn belangrijk voor de stad. Daar ligt nog wel een uitdaging.

Coby: "Ja we hebben een actief ondernemersleven. We zijn wel bezig de relatie met de stad zelf te verbeteren, om meer contacten te leggen met elkaar. We hebben inderdaad hele mooie en goede ondernemers, maar die zijn niet altijd gericht op 'wat gebeurt er in onze stad?'"

Wat zijn de dragers van de economie in Zutphen?

Oege: "Een groot deel zorg, een stuk dienstverlening in de zorg. De rechterlijke macht zit ook altijd nog voor een deel hier."

Oege: "En dan hebben we nog de binnenstad waar een 400 ondernemers zitten met winkels, met winkelaanbod, zo moet ik het noemen. Zijn er toch 400 hè."

Elfri: "Het cultuurhistorische aspect heeft ook aantrekkende kracht (...) Dat gaat steeds belangrijker worden."

Oege: "Dat gaat steeds meer, met straks de invulling van hiernaast het museum. Daar komt een stuk werkgelegenheid uit voort. Restaurants. De horeca is een belangrijke drager."

Coby: "Met onze monumentale binnenstad hebben we goud in handen, en dat moeten wij ook uitdragen. Daar zijn we heel erg aantrekkelijk."

Figuur 12 Midden in Zutphen.

3.12 Esthetisch

Het esthetisch aspect gaat over schoonheid, aantrekkelijkheid. In dit narratief is het al regelmatig genoemd. Voor Zutphen levert het vele waarden. Bereikbaarheid en zichtlijnen zijn dan belangrijke elementen.

Oege: *“Dat uitkijkpunt is tevens het punt waar de verbinding gemaakt is, vanaf de brug door de uiterwaarden naar de Hoven. Dat is een voetgangersgedeelte. Je kunt door de uiterwaarden vanaf de Hoven naar de brug komen en vervolgens ook naar de binnenstad. We hebben ook gewerkt aan een betere binding. Bij Rivier in de stad hebben we gekeken naar ‘wat zit ons allemaal in de weg op de kade?’ Onder andere zat op dat moment de kiosk ons een beetje in de weg, en niet in de weg qua functionaliteit maar wel in het kader van het zicht, dus daar hebben we ook plannen voor gemaakt, om die te verplaatsen. Wat we ermee bereikt hebben is dat je vanaf de Wijnhuistoren nu rechtstreeks naar de overkant kunt kijken naar de Hoven. Dat allemaal in het kader van dat we de binding binnenstad naar de Hoven groter willen maken.”*

Kristiaan: *“En dit is het waterwerk, dat is daar ook gemaakt omdat er toch een verbinding gezocht wordt met de oorspronkelijke situatie, dat de Berkel daar zichtbaar was, en die gaat hier eronder door en die komt dus onder de friettent, de kiosk...”*

Coby: *“De Berkel, dat moet dan nu ook duidelijk zijn, die is totdat hij de stad binnenstroomt heel mooi geworden. Die is gaan meanderen, aan de rand van onze stad. Daardoor konden wij ook gelijk een boost geven aan natuurlijk spelen. Nou het is nu gewoon hartstikke leuk om daar te wandelen, en te zijn.”*

Rutger: *“Ik denk dat we de Berkel heel mooi zichtbaar kunnen maken. Nu is hij wel zichtbaar, maar heel beperkt, eigenlijk. Terwijl ik denk, het is een hele mooie groenblauwe dooradering door de stad heen, die je echt zou kunnen benutten. Terwijl er nu soms ... Op sommige stukken is hij mooi, maar bij andere stukken denk je: ‘Waar is hij?’”*

3.13 Juridisch

Het juridisch goed geregeld hebben van zaken heeft waarde. Regelgeving verandert. Het is de kunst daar goed op in te spelen.

Kristiaan: *“Men verwacht dat in 2018 de wetgeving aangepast gaat worden. Het aanleggen van gasleidingen is dan niet meer verplicht. En nu ga je alleen in nieuwbouw gasloos bouwen. Uiteindelijk zul je voor de bestaande binnenstad en wijken ook de nodige ideeën moeten creëren samen met je bewoners en burgers, en ondernemers.”*

De komende jaren gaat voor de leefomgeving de [Omgevingswet](#) een hoofdrol spelen.

Kristiaan: *“Ja dan op een gegeven moment zal er een soort hybride team moeten ontstaan, met ondernemers, die samen met die bewoners oplossingen gaan bedenken. En wij als gemeente komen op een gegeven moment weer in beeld als het gaat om – stel dat ze iets in die openbare ruimte willen in relatie tot de [Omgevingswet](#) – vergunningen en noem maar op. Dus ja, als je nu toch met die binnenstad aan de gang gaat, ik heb het met Laura ook over gehad, heel kort even, maar daar zou je ook al een beetje over moeten nadenken, hoe ga je straks richting gasloos.”*

Coby: *“Maar goed, die Omgevingswet vind ik daarin wel kansen bieden, jazeke.”*

Elfri: “Er is een klein deel wat leunt tegen de echte binnenstad aan, dat is de omgeving Hospitaalstraat en Laarstraat, en daar is een casus van gemaakt, ook in het kader van de Omgevingswet. Dat noemen we een pilot, een oefenproject. Maar de intentie van de hele organisatie is er al wel op gericht om steeds meer die denkwijze aan te houden.”

De denkwijze in de Omgevingswet is gerelateerd aan de aanpak voor klimaatadaptatie in Zutphen. De leefomgeving staat centraal en niet het beleid. Dat is een [fundamentele omdraaiing](#). Voor ondernemers erg interessant, vooral als we erin slagen minder te sturen op basis van [regels](#) en meer op basis van wat we met z’n allen willen bereiken.

3.14 Moreel

In de gesprekken gaat het om waterveiligheid, duurzaamheid, geluk en nog veel meer. Dat zijn morele aspecten, in het rijtje het hoogste aspect, opgebouwd uit alle onderliggende aspecten en waarden.

Coby: “Het is wel mooi dat de intenties bij elkaar komen.”

Het aspect waterveiligheid kan in conflict komen met het belang van het hebben van een mooie verbinding tussen de stad en de rivier.

Oege: “In eerste instantie zou bij de waterkering langs de IJsselkade, dat is de primaire waterkering in het kader van Deltaplan, 80 centimeter bovenop moeten. Uiteindelijk is dat beperkt tot 4 centimeter. Dat was echt een punt van ‘hoe gaan we dat vertellen?’ Met die boodschap waren we lang bezig: hoe gaan we dat communiceren? Maar uiteindelijk hoeft dat dus niet gelukkig.”

Als het gaat om duurzame ontwikkeling en leefbaarheid is er in Zutphen sprake van een groot bewustzijn.

Govert: “Wat ik uit voorgesprek met Laura heb begrepen, is dat de mensen hier meer bewust zijn dan gemiddeld in Nederland, in Zutphen.”

Hein: “Ja, die, ja. Dat kan je wel zeggen, dus op het onderwerp van leefbaarheid zijn ze al redelijk opgevoed. Bijvoorbeeld hoe we met het AZC omgaan zijn. Daar was een stichting, geloof ik, die direct samenwerkt of waar de gemeente ook in zit. Dat is een gemengde organisatie en dat vinden we helemaal normaal. De wijkopbouw heeft hier ook een goede geschiedenis, vrij groot. Dus de opvoeding op het gebied van leefbaarheid en meepraten is goed. Het lijkt wel of Zutphen daar veel levendiger in is dan de rest van Nederland. Daar hebben we een vrij rijke traditie in. Dat stuk werkt.”

4 De klimaatactieve stad

Tijdens de interviews is ook inhoudelijk gesproken over de klimaatactieve stad... de stad waar klimaatmitigatie – het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen – samengaat met klimaatadaptatie, de aanpassing aan klimaatverandering. In dit hoofdstuk een selectie van teksten.

4.1 Hoofdgroepen

Kristiaan Tent maakt de volgende indeling.

Kristiaan: “De maatregelen voor een klimaatactieve Stad kunnen voor mijn gevoel worden ingedeeld in vijf hoofdgroepen.

- 1. Eén is hemelwateropvang op daken, en daar bergen voor een deel.*
- 2. Twee is echt het vergroenen van gevels, waardoor we die bakstenen de warmte van de zon niet meer opnemen, en waardoor je dus ook verkoeling creëert.*
- 3. Drie is groen, in die openbare ruimte, dus ga vergroenen, zorg dat je meer schaduw creëert.*
- 4. Vier is het water op zich, zeg maar wat ga je doen met hemelwater in het gebied: ga je het zichtbaar afvoeren? Ga je het bergen? Dat soort dingen.*
- 5. En vijf is van hoe ga je die openbare ruimte inrichten? Kijk naar materiaalgebruik. Ik bedoel we hebben stenen op de markt die veel warmte opnemen, maar je kunt ook eens met een leverancier gaan praten, kun je een ander product op de markt brengen?*

Dat zijn die vijf hoofdzaken waarbij wij binnen ons engineering team mee bezig houden. We proberen stapje voor stapje die dingen te doen. En zichtbaar...”

4.2 Educatie

Tot nu toe is er vooral gesproken over gemeente, waterschap, ondernemers en bewoners. Er is nog een extra belangrijke groep: de jongeren. Uiteindelijk gaan zij het meest meemaken van wat we nu bereiken. Het goed bereiken en betrekken van deze groep kan een belangrijke ambitie zijn.

Kristiaan: “Dat met die infiltratievoorzieningen, dat loopt al bijna 15 jaar in Leest en Oost. Wij hebben nu een pilot bij twee basisscholen, waar we de schoolpleinen in combinatie met hemelwater afkoppelen, zichtbaar afvoeren, infiltreren, vergroenen. En spelen zit daar ook bij, een klein stukkie. Ja, we zijn een prachtige pilot aan het draaien. We hebben met die scholieren opdrachten gedaan binnen lesprogramma’s met hun docenten: ‘wat kun je doen met hemelwater afkoppelen? En wat kun je met hemelwater doen?’ en dat soort dingen. En nu zijn we de schoolpleinen allebei aan het uitvoeren, dus echt vanuit het ontwerp realiseren. Educatie, alles zit erbij. Ouders zijn betrokken in het hele proces. Ik zal nog wel een evaluatie moeten schrijven, volgende maand, twee maanden, maar goed, dat zijn weer voorbeelden die je weer verder kunt uitbreiden, en kijken van ‘waar zitten nou de hiaten? En wat heeft goed gedaan?’ Dat zal met zo’n binnenstad niet anders zijn. Ik bedoel, het is voornamelijk openbare ruimte. Je hebt natuurlijk veel stakeholders, veel meer belang in de binnenstad. Dus dat is de kunst om dat allemaal zichtbaar en op een rij te zetten, en daar een mooi ontwerp van te maken.”

Dolf: “Dan hebben we het inderdaad over ambitie, maar je zou ook kunnen kijken, of onderdeel van het klimaatbeleid zou kunnen zijn het bevorderen van klimaatbesef. In ons stadspark zit een voormalig natuurmilieu educatiecentrum. Dat heeft een wat roerige tijd gehad. De gemeente wil ervan af en er zijn een aantal zeer goed bedoelde pogingen gedaan om het in de benen te houden. Het bevindt zich op dit moment in een tussenfase. De bedoeling is dat daar twee scholen nu verder gaan met een wat zij dan noemen een buitenlokaal. Of een aantal buitenlokalen. Eén zat er al. Daarbij worden jongeren, ongeveer tweede, derde klassen, in dat lokaal onderwezen. Zo maken ze gebruik van de buitenruimte. De buitenruimte is het park. En dat is met name ook bedoeld om ze meer bewust te maken van natuur en milieu, dus ook klimaatadaptatie is daar zeker een onderdeel van, of past er heel goed bij. En daarmee krijgt het park via deze invulling ook een bijdrage aan de bewustwording van mensen over de buitenruimte in zijn meest brede zin. En het park leent zich daar heel goed voor. Want bijvoorbeeld, er zit een diepe vijver in, waar je ook met energie iets mee kunt doen. Het gebouw zelf is duurzaam, met een groen dak om maar wat te noemen. Je kunt je eigen voedsel verbouwen daar in de omgeving.”

Dolf: “Ja, dat werkt goed over het algemeen. Daarom is educatie, mensen meenemen in zo’n proces is ook heel belangrijk. Toch wordt dat verhaal in de discussie nog te weinig gehoord. Dus er moeten mensen zijn die zeggen van ja, natuurlijk gaan we dat doen.”

Govert: “We zeggen als het om milieuvraagstukken gaat, dan zijn het niet dat de ouders die de kinderen opvoeden, maar de kinderen de ouders.”

Figuur 13 Beeld van de Cleantech website.

4.3 Cleantech

In Zutphen hebben ondernemers die zich richten op schone technologie onder de noemer [Cleantech](#) samenwerking gezocht.

Kristiaan: “Speerpunt Cleantech, daar komt ook klimaatbestendig inrichten in voor, hergebruik materialen, noem maar op. Ook in overleg en samen met klankbordgroepen van bewoners.”

Coert: “Cleantech is een duurzaamheidsbeweging in de stedendriehoek, zo zou je dat moeten zien. Ze hebben grote bijeenkomsten waar heel veel gepraat hebt en ze proberen allerlei dingen aan te zwengelen. Maar, er moeten nog wel wat dingen gebeuren om het echt waar te maken.”

Antoinet: *“Eigenlijk is het gewoon schone technologie, als je het op die manier wilt vertalen. En hoe ver ga je dan? Onze alginaatfabriek, dat is ook Cleantech. We gebruiken een bepaalde techniek, een bepaalde manier van zuiveren, we gaan een alginaatfabriek bouwen. Alleen het woord al. Dus, dat is hartstikke Cleantech. Maar, zij gaan dan weer zo breed dat Cleantech ook een hotel is met een ‘green key’. Weet je wel, zo’n duurzaamheidslabel. Het is in ieder geval clean, maar of het dan tech is ...”*

Hein: *“Ik denk dat het een erg populair onderwerp wordt. Met name ook dat Cleantech: de vertaling naar de economie.”*

Govert: *“Ja, er zijn allemaal initiatieven en er zijn technieken, dus je kunt de kraamkamer zijn van heel veel technische innovatie. Het cultuurhistorische aspect maakt het extra interessant.”*

4.4 Gezonde bodem en voeding

Voor het waterschap is – als het gaat om de klimaatactieve stad – ook de relatie met het buitengebied van belang. Een gezonde stad heeft een gezonde omgeving.

Rutger: *“We schijnen het meest ploegende deel van de wereld te zijn, terwijl ploegen funest is voor de hele bodembiologie.”*

Govert: *“Ik vind het wel grappig om die keiharde technieken als bij Cleantech te verbinden met de groene ecologische ruimte. Alles wat je hard technologisch oplost, geeft je extra ruimte om een ecologische, echte gezonde bodem te krijgen. Een paar jaar geleden op [TerrAgenda](#) gaf de Vlaamse emeritus hoogleraar Willy Verstraete een lezing over het microbiome. Ik weet niet of jullie dat kennen? Het microbiome vind je bij mensen, bij levende wezens, maar ook in de bodem. Je hebt het ook in het water. In een gezonde de bodem zijn 10.000 verschillende soorten bacteriën aanwezig. Het bijzondere is: deze werken met elkaar samen. En je hebt echt alle 10.000 soorten nodig. Als je er 5000 hebt, gebeurt niet de helft. Er gebeurt dan niets! Om een blad te verteren, bijvoorbeeld, heb je 70 soorten verschillende bacteriën nodig. Heb je er maar 60, dan verteert het blad niet. In de bodem heb je 10.000 soorten bacteriën en die werken samen. Dat is dus echte samenwerking. Tezamen zorgen ze ervoor dat die hele bodem g-zond is. Op het moment dat je pesticiden spuit en mest erop uitrijdt, ga je van 10.000 naar bijvoorbeeld 8.000. Eigenlijk is de bodem dan al niet meer gezond.”*

Antoinet: *“Het voedselvraagstuk wordt belangrijk. Ook omdat Zutphen de naam heeft met restaurantjes, gezond voedsel. Dat is iets wat je kunt versterken.”*

4.5 Ecologisch stadspark

Het ecologisch stadspark biedt kansen voor de klimaatactieve stad.

Jurgen: *“Je hebt zo’n mooi ecologisch stadspark. Ik denk: ‘Waarom benut je dat niet beter?’ Daar zit ook een biologische boer. Die komt ook niet echt van de grond. Die heeft een hele mooie groenstrook in de stad liggen, waar je zulke mooie dingen mee kunt doen.”*

Dolf: “Het gaat om de groenstrook die ter zuiden van de stad ligt, van het centrum ligt. Omsloten door aan de ene kant het Waterkwartier, dat is een wijk uit de jaren ’60 en de Zuidwijken, dat is van de jaren ’70 en daarna. Nou, het Waterkwartier is al van de jaren ’50 zelfs. In de strook van 70 hectare ligt de [kinderboerderij](#), de [Kaardebol](#) als milieu- en natuurcentrum. We zijn daar nu zo’n zes jaar bezig om daar nieuw leven in te blazen. Want het was eigenlijk een... Het park had niet eens een naam. Dus het was eigenlijk meer een conglomeraat van allemaal groene functies. Bij elkaar opgeteld was het eigenlijk niks. En in het collegeprogramma stond al een tijd het voornemen om er een ecologisch stadspark van te maken. Dat wilden de stadspartijen graag. Maar het kwam er niet van en toen is een groep bewoners, of omwonenden aan de slag gegaan om daar een burgerinitiatief van te maken.”

Dolf: “Het organiserend groepje – de stichting – is nooit groter geweest dan vijf, zes man of vrouw. Dus wij zijn vooral een netwerkorganisatie die probeert alle neuzen dezelfde kant op te krijgen, zodat er dingen worden gerealiseerd. En dat doen we op zich in goede samenwerking met de gemeente. De gemeente heeft destijds een ton beschikbaar gesteld voor het ecologisch stadspark, met de mededeling van: de stichting mag zeggen wat ermee gebeurt. Dus we hebben daar een aantal acties op touw gezet, waarbij ook is geïnvesteerd in dat park. Er zitten een aantal dingen bij die voor het klimaat relevant zijn. Überhaupt een park in een stadgebied is relevant voor klimaatadaptatie. Ook belangrijk is bijvoorbeeld een grote natuurvriendelijke oever die we hebben kunnen aanleggen. Deze wordt medegefinancierd door het afkoppelen van flats.”

Govert: “Er zit een soort pluktuin?”

Hein: “Ja. Bewoners uit de omgeving hebben dat zelf opgezet. Die hebben de tuintjes al generaties lang hier gehad.”

Dolf: “Er zit een volkstuinvereniging. Veelal heel traditioneel overigens. Er zitten ook allemaal tijdelijke volkstuinen en die zijn veel idealistischer.”

Hein: “Met perma...”

Dolf: “Permacultuur. Ja, zitten vier initiatieven. Permacultuur is daar één van. Er zitten nog drie anderen.”

Dolf: “En je hebt de bijtuin, hier op het eiland. De pluktuin is eigenlijk een beetje een commerciële activiteit van een biologische tuinder, met een coöperatie waar mensen lid van kunnen worden. En dan mag jezelf plukken. Dus dat heet inderdaad de pluktuin. Maar het is eigenlijk een soort akker waar je kolen en dat soort dingen kunt oogsten als je er lid van bent. Dus er wordt al heel veel gedaan aan stadslandbouw. Nou, we hebben daar ook nog rozenbottels geplant. We hebben er vanuit het stadspark ook nog kersenbomen geplant. Dus ja, er is van alles. Dus je kunt dat thema klimaat wel heel erg goed illustreren daar met allerlei facetten. Zoiets kan natuurlijk ook in de rest van de stad. Klimaatadaptatie kun je heel technisch opvatten, maar dat zou ik jammer vinden. Je moet ook een stuk bewustwording meenemen. Als je het hebt over ambitie, dan zou ik wel de verbinding met de mens in de stad heel erg willen leggen.”

Hierop aansluitend:

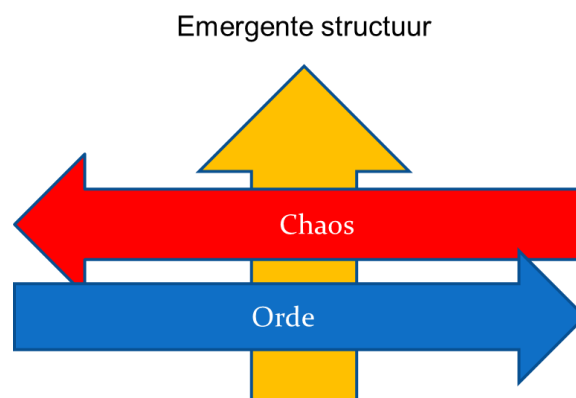
Coby: "Wat er dan wat mij betreft dan net wat meer aandacht mag krijgen in de loop van de tijd, is dat de benadering die we kiezen ook richting [beleving](#) interessant wordt. Dus dat waterberging niet alleen bij wijze van spreken een bassin wordt, waar je water in opvangt, maar dat het misschien door de helling of wat dan ook, ook gebruikt kan worden door kinderen om te flodderen, of door ouderen om pootje te baden op een hete dag."

5 Knopen

De stad leeft. Ontwikkelt zich. En als deze gezond is, is continu sprake van adaptatie. In dit hoofdstuk gaan we op zoek naar zogenaamde knopen. Deze vormen de kern van ontwikkeling en adaptatie. Je zou ze ook drukpunten kunnen noemen, of punten van synergie. Als de knopen 'dood' zijn, is het leven verdwenen. Kortom, ze karakteriseren de levendigheid. Er worden in dit hoofdstuk vijf benoemd.

5.1 Wat is een knoop?

Een knoop is een paradox, met twee schijnbaar tegenstrijdige processen. Bijvoorbeeld, bij opvoeding heb je de opvoedingsknoop: (1) je moet kinderen regels en structuur meegeven en (2) je moet kinderen zoveel mogelijk vrij laten en zelf dingen laten ontdekken. Deze twee processen werken in tegengestelde richting, maar zijn niet strijdig. Beide zijn waar en als ze naast elkaar actief zijn, ontstaat er een continu proces waarin geleerd wordt. De beide takken van de paradox hebben elkaar nodig en dienen dus in interactie met elkaar te staan.

Figuur 14 De basisknoop voor alles wat leeft.

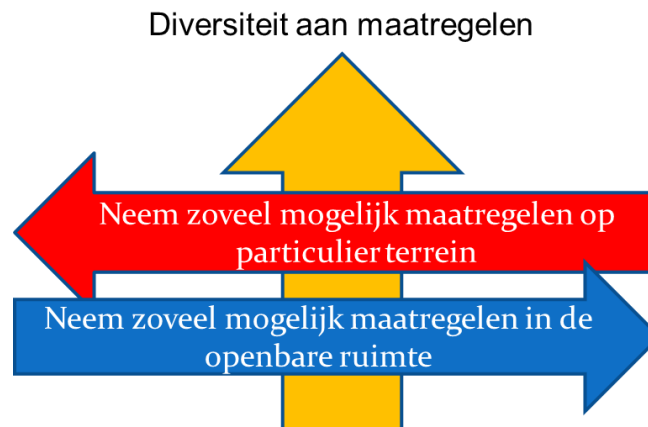
Figuur 14 toont de basisknoop voor levende processen. Leven voltrekt zich in een proces waarin orde en chaos continu met elkaar de 'strijd' aangaan. Het resultaat is een spannende structuur die continu verandert. Vaak gaat dat geleidelijk, zo nu en dan sprongsgewijs. We spreken over emergent omdat de structuur niet verklaard kan worden uit de onderliggende processen. Het is meer dan de som der delen. Wat meer is dan de som der delen, noemen we emergent. We herkennen dit in de natuur, sociale processen, het functioneren van onze hersenen, et cetera.

Bij klimaatadaptatie (en –mitigatie) treffen we ook knopen aan. De voorbeelden in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op de gesprekken met de negen personen. Ze zijn spannend en kunnen ook resulteren in spanningen tussen mensen die voor- en tegenstander van bepaalde processen.

5.2 Publiek-private knoop

Deze knoop is ook herkenbaar in de voorafgaande hoofdstukken. Als overheden kun je de neiging hebben de aandacht te focussen op de openbare ruimte. Daar heb je veel zeggenschap en kun je in korte tijd veel voor elkaar krijgen, tenminste als je de financiering loskrijgt. Bij private eigendommen

ben je sterk afhankelijk van de eigenaren en gebruikers, maar het kan best zijn dat de maatregelen die je daar neemt meer effect hebben. Er is dus sprake van een gezonde spanning (zie figuur 15).

Figuur 15 De publiek-private knoop.

Coby: "En die bewustwording wil ik best nog eventjes verder op ingaan. Wij zijn nog best voorzichtig om onze burgers aan te spreken om op eigen terrein iets te doen, maar ik denk dat we daar naar verloop van tijd ook niet meer onderuit komen."

Dolf: "Overigens, als het over klimaatadaptatie gaat dan zou ook eens naar de daken moeten kijken, een stuk. Misschien beetje een open deur. De binnenstad is natuurlijk heel historisch, dat zal lastig zijn om daar groene daken kwijt kunnen. Maar die mogelijkheden zijn er wel."

Dolf: "Helaas, mede dankzij de oorlog zijn er ook allerlei plaatsen waar in de jaren '50 flats gebouwd zijn of gebouwen zijn neergezet met platte daken. En met name natuurlijk in de buurt van de brug, waar de hele zaak is weggebombardeerd. In die wederopstandingswijken is best veel ruimte voor groene daken. Het is toch het totaal wat dan bijdraagt aan klimaatbestendige stad."

Dolf: "Langs de provinciale weg is veel ruimte. Nu zit er een boer. Dan denk ik van ja, kan die man niet ergens anders een stuk grond krijgen? Dan heb je daar gewoon heel veel grond vrijgespeeld. Dit kun je op een hele andere manier voor de stad inrichten, met tegelijkertijd een dubbele functie."

Dolf: "Van dat burgerinitiatieven en overheden elkaar nodig hebben. En dat je beslist ook niet met je rug tegen elkaar moet gaan staan, maar dat je elkaar moet aanvullen."

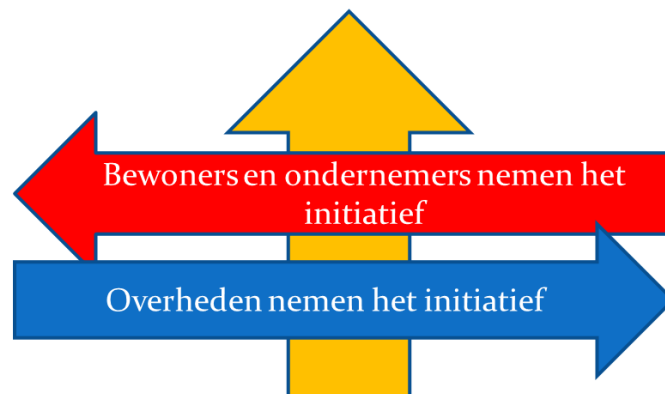
5.3 Initiatiefknoop

Met het voorafgaande citaat is de brug geslagen naar de initiatiefknoop. Enerzijds kun je zeggen: de overheden moeten het initiatief nemen en de regie nemen. Zij staan immers voor het algemeen belang en kunnen samenhang aanbrengen. Anderzijds kun je ook zeggen: ondernemers moeten het initiatief nemen, want zij zijn slagvaardig en zijn sterk in het vinden van economisch gezonde maatregelen. Of de bewoners moeten het initiatief nemen, immers zij kennen hun eigen leefomgeving het best en weten welke verhalen er verteld worden. Door beide takken van de knoop

te benadrukken ontstaan levende netwerken van betrokkenen. Voor de implementatie van de Omgevingswet zijn deze netwerken cruciaal. Naast overheden, ondernemers en bewoners komt ook het maatschappelijk middenveld in beeld. Met woningbouwcoöperaties, verenigingen, stichtingen, kerken, et cetera.

Kristiaan: "Als lagere overheden hebben we de opdracht van het Rijk, om in ieder geval in het begin sturend te zijn richting bewoners, om ze bewust te maken dat het eraan komt. Maar het initiatief in de ontwerpfase moet grotendeels bij de bewoners vandaan komen. Voor het gasloos maken van wijken adviseren wij samen met Liander. Woningcorporaties doen mee in het verhaal als het huurwoningen betreft. Ja, dan zal er op een gegeven moment een soort hybride team moeten ontstaan, met ondernemers die samen met bewoners de oplossingen gaan bedenken en uitvoeren."

Een levend netwerk van betrokkenen

Figuur 16 De initiatief

Antoinet: "Oh ja, dat was dus het verhaal wat ik ook probeerde uit te leggen. Dat je juist de zachte kant én de harde kant moet meenemen. Gebruik de harde kant, het ondernemerschap, de mensen die vanuit hun economische impuls iets voor elkaar krijgen, maar wel met aandacht voor people, planet, profit. Dus, niet alleen de P van profit. Weet je wat ik grappig vind? Benut dat. Je hebt die duurzaamheidsdriehoek en nu balanceert die in Zutphen op de P van planet. Dan heb je daar profit en people. Ik leg hem juist niet neer. Ik zet hem nou op dat punt, dan blijft hij in balans (zie ook 3.7). Misschien moet je hem op de punt zetten van 'profit'. Als je die economie goed aan het draaien hebt, kan je investeren in planet en in people. Je vliegt hem net wat anders aan. Ik heb wel eens een verhaaltje gehouden over duurzaamheid en dan maakte ik er een piramide van. Het is ook maar steeds zo'n platte driehoek, die duurzaamheidsdriehoek. Maar, met de P van passie, dan geef je hem inhoud. Die passie is er in Zutphen. Dat is misschien het verschil met de andere Hanzesteden. Je voelt: er is iets. Dus, ik zie zo'n balancerende piramide, die we nu vanuit de invalshoek 'planet' hebben, even moeten kantelen. Dan krijg je het weer even anders, dat omdenken, vanuit een nadere invalshoek."

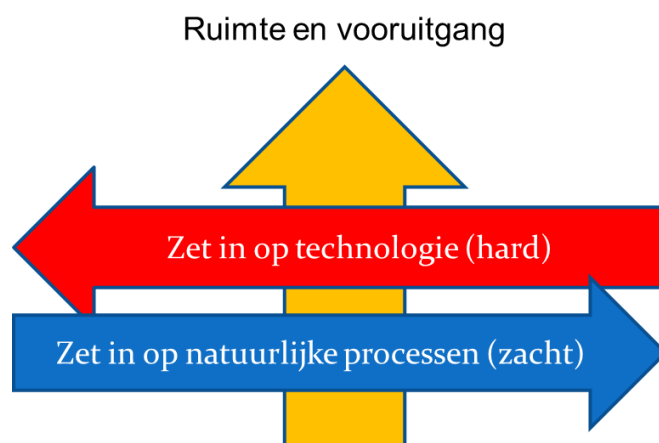
Bij complexe levende processen spreken we, zoals Antoinet dat ook doet, over balans in plaats van evenwicht. Evenwicht is statisch, balans is dynamisch.

Antoinet: *“Ondernemerschap is niet altijd vies. Dan denk ik: ‘Gebruik dat nu juist om die andere doelen waar te maken.’”*

5.4 Technologieknoop

Bij klimaatadaptatie voltrekt zich een proces rond voedsel, gezondheid, biodiversiteit, uitstoot en kwaliteit van leven. Enerzijds wil je graag de landbouwgebieden rond de stad extensiveren, zodat er een gezond bodemleven ontstaat, er ruimte is voor natuur en producten worden gemaakt die navolgbaar zijn voor consumenten. Anderzijds gaat de technologie verder en kun je door sterk te intensiveren ook goede producten krijgen, op circulaire wijze. Het kiezen tussen “of ... of” resulteert uiteindelijk in kwaliteitsverlies, want dan krijg je overal een soort gemiddelde belasting... en gemiddeld is niet bijzonder. In deze knoop ontmoeten hard en zacht elkaar.

Elfri: *“Waar we het nog niet over hebben gehad, en wat ook de binnenstad een boost kan geven is de relatie leggen met het buitengebied, met ondernemers, met plaatselijke landbouw, met streekproducten. Het gaat over de interactie tussen stad en platteland. Deze relatie heeft Zutphen redelijk laat onderkend, maar die wordt wel steeds belangrijker. En dat kan zijn dat je daar via de ondernemers ook arrangementen kwijt kunt. Het Berkeldalverhaal zinspeelt ook op die dingen. Ja. Dus er komt heel veel om de hoek kijken.”*

Figuur 17 De technologieknoop.

Oege: *“En voor mijn geval zou er interactie mogelijk moeten zijn tussen de drie Hanzensteden, dan hebben we het over een nog ruimere blik.”*

Antoinet: *“Rik Zwieringa is ingehuurd door de gemeente Zutphen. Daar heb ik laatst even een bijkletsmoment mee gehad en hij zegt nu ook: ‘Zutphen is van nature sterk in aandacht voor natuur, prettig verblijf. Laten we het maar de zachte kant noemen. De harte kant is een beetje onderbelicht. Terwijl, als je het hebt over duurzaamheid en circulaire economie, gebruik nou eens die bedrijvigheid en de mensen die willen investeren. Trek dat nou eens naar Zutphen toe zodat je ook de economische motor aan het draaien houdt mét duurzame circulaire projecten.’ Dat is wel even een interessante. Dat is een net iets andere insteek dan alleen maar dat het prettig en mooi moet zijn. Dan leg je er ook een economische motor onder.”*

Rutger: “Ik vind dat wel echt passen bij Zutphen. Als je tegen mij ‘Zutphen’ zegt is het toch altijd een beetje geitenwollensokken. Zo noem ik het maar even heel plat. Net een beetje zweveriger dan heel veel andere steden bij ons in het gebied.”

Rutger: “Dat zie je in heel veel dingen terug. Als wij, bijvoorbeeld, onze watergangen gaan maaien hier in Zutphen, dan wil je niet weten hoe vaak je gebeld wordt van: ‘Je hebt een dood eendje.’ Mensen zijn heel erg betrokken bij de natuur. Dat is wel een gevoel bij Zutphen, dat er mensen wonen die betrokken zijn bij ... Die zorg moeten we ook kunnen benutten.”

Govert: “Jij begon er toen straks even over, Zutphen associeer je meer met de zachte kant. Maar, juist de mooiste spanning krijg je als je hard en zacht met elkaar verbindt.”

Coert: “De Mars is hard.”

Coert: “In de Mars gebeurt heel veel. Er zitten heftige bedrijven, gewoon. Als je rondrijdt, denk je: ‘Het is ook een beetje ‘n zootje ...’ Wat autoslopers en zo. GMB, groot papier en dat soort verwerking. Aurubis is ook een groot bedrijf. Dus, er zit best wel wat zwaars daar.”

Govert: “En dat is wel een beetje de rode draad van dit verhaal. Juist in die scherpe technische hoek, technologische hoek, zijn er ook interessante ontwikkelen. Het is een prachtig huwelijk. Mijn ervaring is dat heel veel techniek strandt op het ontbreken van enthousiasme. Dan wordt het wel heel technologisch gebracht, maar dan moet het ergens geïmplementeerd worden. Als je die twee werelden ergens kan verbinden ... en eigenlijk is de meest kritische factor in Zutphen reeds zee positief aanwezig.”

De ontwikkelingen op het gebied van intensiveren gaan heel snel. We spreken over verticale landbouw.

Govert: “Hebben jullie gisteren [Tegenlicht](#) gezien, of niet?”

Antoinet: “Ik heb een stukje gezien. Ja. Stadslandbouw. Verticale landbouw en dan ook om zelfs ... De nieuwe steden van de toekomst ging je bouwen rondom je voedselproductie. Ja. Dat was inderdaad een mooie uitzending.”

Govert: “Dat vind ik ook zoiets. Het is heel technisch. Daardoor komt wel de ruimte vrij om in het landelijk gebied echt ecologisch bezig te gaan. Nu proberen wij die dingen heel geforceerd op dezelfde vierkante meter te krijgen. Dus, geef de voedselproductie de ruimte op heel technologische wijze. Daarmee kun je ook weer ecologische doelstellingen realiseren horizontaal.”

Antoinet: “En zonder grond bijvoorbeeld. Dat was er zo eentje. Dan heb je grond in die stad. Grond wil je juist niet hebben, want dan heb je weer GFT. Dus, bedenk nou vormen, waarmee je grond niet nodig hebt en noem eens op, die cultuur.”

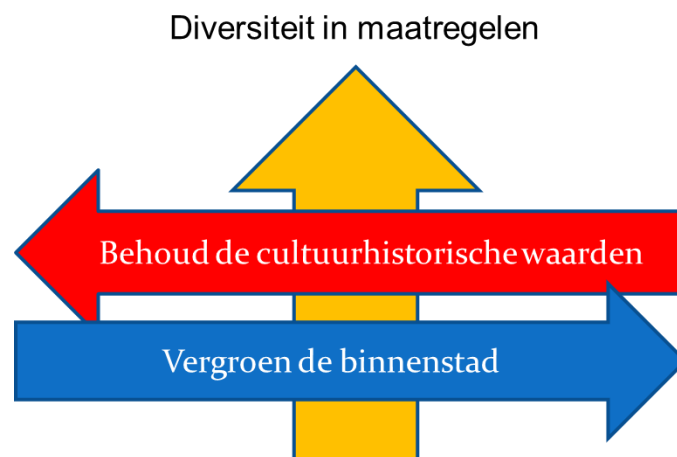
Coert: “We zijn met Aquafarm concepten van het waterschap ook bezig. Dat zou je ook kunnen overwegen.”

Antoinet: “Hier is de binnenstad willen we het water in het gebied houden. We wilden iets hebben, omdat het waterpeil in de stad te ver uitzakt. Dus, als je nu hier in de Mars die verticale voedselabriek neerzet, dan kunnen wij ons effluent gebruiken om hier voedsel te maken. En wat er dan nog over blijft, het schone spul, kan de boel laten doorstromen in de stad. Nou, dan heb je dat stukje ook opgevuld. Cleantech. Over Cleantech gesproken.”

5.5 Vergroeningsknoop

We hebben het in Zutphen over een binnenstad met vele cultuurhistorische waarden en voor een belangrijk deel zijn deze verbonden met steen. Toch in het tegengaan van hittestress willen we vergroenen en meer water aanbrengen. Daar zit ook een boeiende spanning.

Oege: “Als ik nog even terug mag springen naar Rivier in de Stad, met name die herinrichting van het verblijfsgebied langs de IJsselkade. Het beeld is nu versteend, veel parkeervoorzieningen, noem maar op. Dat gaat allemaal weg. Het wordt vergroend grotendeels, en dat verhaal past heel mooi binnen Klimaatactieve Stad. Eigenlijk doen we er te weinig mee, maar we zijn eigenlijk dat gebied wel aan het vergroenen.”

Figuur 18 De vergroeningsknoop.

Elfri: “Voor de binnenstad van Zutphen is dat sowieso belangrijk, bijna nog belangrijker dan langs de rivier. De stegen enzovoort. De groene buitenruimte is voor een deel verloren in de binnenstad. Die is te technisch geworden, laten we het zo maar zeggen. En eigenlijk is dat jammer, want de identiteit van de oude stad is daar voor een deel terug te halen, dus niet alleen in de echte monumenten, maar ook in de groene monumenten.”

Elfri: “Behalve dan, daar heb ik soms in die zin twijfels over, dat karakters van die straatjes moet naar mijn idee ook blijven verschillen met de grote allure van de rode ruimtes. Dus dat je daar minder versiert – noem ik het dan – dat, nou, vind ik wel terecht. Maar dat wil niet zeggen dat je aan de problematiek en doelmatigheid en de multifunctionaliteit niet moet blijven werken, dat wel.”

Hein (wijst op de kaart): “Kijk, wij zitten hier nu op die plek, in de zomer, als je het terras hiernaast gaat zetten, dan zit je denk ik op een hele warme plek. De wind gaat er net langs en het is er heel stenig. Er gaat nu ook wat gebeuren aan dat plein. En de vraag ook daar weer is om meer groen aan te brengen. Maar de hitte die zal toenemen denk ik dat vergroening met name hier het eerst gebeurt en dan heb je daar ook markt. Dit is de Houtmarkt zo hier.”

Dolf: “Dat is een hele boog hè. Die boog. De Groenmarkt, Houtmarkt.”

Hein: “Ja, dit wordt gewoon een hitteplek. Daar is heel weinig groen, nul, bijna nul. Er staan wat bomen, maar die zijn... Die hebben we ook net vijf jaar geleden geplant of zo. En hier denk ik dat op de terras... Hier wordt het meest verdiend in de stad. En ik zie al, ik heb dan zo’n beeld dat er over vijf jaar van die sproeiers op dat terras staan, zoals ze in Zuid Frankrijk hebben. Om mensen af te koelen. Met groen wordt dit straks de nieuwe IJsselkade, een mooie plek om te zijn. Dan krijg je de behoefte dat mensen wel hier graag willen zijn, omdat hier veel gebeurt.”

Govert: “Voor het omgaan met veranderingen in een cultuurhistorische stad zijn er in principe twee benaderingen. Dat heb ik geleerd in een sessie over [gebiedsontwikkeling en cultuurhistorie](#). De ene noemen we de Lombardijse benadering, uit Italië, en de andere is de Toscaanse benadering. In Toscane moet oud zijn. En alles moet zoveel mogelijk geconserveerd worden. Als je daar een dak aanlegt moet het na vijf jaar oud lijken. Bij de Lombardijse benadering zijn mensen het continu met elkaar oneens en aan het schetsen en hebben dialoog over wat goed is en wat niet. En dat wordt levend gehouden en daar kun je ook nieuwe elementen maken. Daar kun je ook nieuwe technieken toepassen. En dan zoek je de synergie op, maar wel de schoonheid, nog steeds. En uiteindelijk zul je een hele fundamenteel standpunt moeten hebben, over hoe zien wij Zutphen? Wil je de binnenstad vooral conserveren, inblikken. Het is geen Deventer koek. Of wil je de Lombardijse benadering. Die moet je dan wel organiseren. Ik zet eventjes die twee modellen zo naast elkaar. Het Lombardijse model biedt meer perspectieven voor klimaatadaptatie, techniek, nieuwe invulling, moderne architectuur ook hier en daar. En ook meer ruimte om, waar vroeger alles straat was, nu groen te maken. Want anders is alles een legitimatie uit het verleden, van ja, maar in de 15^e eeuw was dit ook straat.”

Dolf: “Ik ben een voorstander van een Lombardijse dialoog. Maar je hebt wel te maken met dat hier 900 monumenten zijn. Die volgens de monumentenwet beschermd zijn.”

Govert: “900? Dat zijn er heel veel.”

Dolf: “Ja. Dat je daar niet allerlei dakjes gaat vervangen door zonnepanelen, dat snap ik ook wel. Hoewel ze hier dus wel met bezig zijn, met een zoektocht hè. Van hoe kun je dan...”

Hein: “Hoe kun je dat doen, ja.”

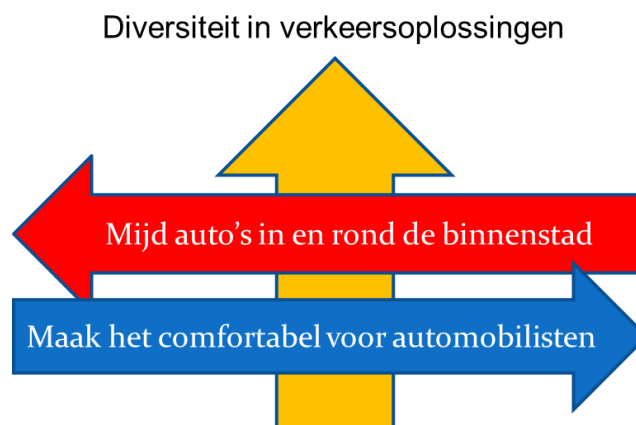
Dolf: “Hoe kun je dat doen? Hetzelfde geldt natuurlijk ook voor groene daken. Maar nogmaals, er zijn voldoende plekken waar dat volgens mij wel kan. Dat is dan een beetje pleksgewijs. Maar op sommige plekken kan het misschien wat meer. Die mogelijkheid is er wel. Die moet je ook benutten denk ik. Afkoppelen is natuurlijk een andere zaak. Dat zal ook niet makkelijk zijn in zo’n

binnenstad, maar kun je ook nog eens goed over nadenken, van als je dat zou willen, waar zou dat dan kunnen? Niet uitgaand van onmogelijkheden, maar uitgaan van de mogelijkheden. Buiten de binnenstad heb je natuurlijk veel meer mogelijkheden.”

5.6 Verkeersknoop

Bij alle drie gesprekken is ook het verkeer aan bod gekomen. Enerzijds wil je mensen in de stad hebben, anderzijds wil je dat de leefbaarheid niet vermindert als gevolg van rijdende en geparkeerde auto's.

Coby: “Je moet het ook wel gezellig hebben. Je gaat minder snel schijnbaar naar zo'n winkel in het buitengebied, waar we zes van die grote winkels bij elkaar zetten. Maar meer dat je zegt van ‘oh, hier kan ik ook gelijk nog van mooie geveltjes genieten, er is een mooi terras...’ Het moet eigenlijk allemaal kloppen om mensen te trekken. Dus ons volgende item, waar ik echt ook aandacht voor zoek, we zijn bezig met het verkeerscirculatieplan. We moeten kijken wáár we het parkeren kwijt kunnen.”

Figuur 19 De verkeersknoop.

Oege: “Nog meer auto's.”

Coby: “Nou, nog meer, hetzelfde aantal houden vind ik ook al mooi. We ruimen er gewoon een hoop op, kijk maar wat we opruimen op de IJsselkade. Waar breng je die naartoe? We hebben het al even gehad over de Poort van Zuid, bijvoorbeeld ook over het plein, 's Gravenhofplein. Afgelopen donderdag hebben we mooie dingen geschetst, dat het allemaal groen zou worden. Nou spannend, maar waar laten we onze auto's? Er zijn mensen die zeggen ‘dat kan niet.’ Oké, kijk even naar Deventer, de Brink is toch ook gewoon helemaal autovrij geworden, en dat is toch ook gelukt, dus wat is dat nou voor gekkigheid, waarom het in Zutphen niet zou kunnen?”

Oege: “We moeten dus onder de grond bouwen.”

Coby: “Dat moeten we echt nog in Zutphen uitzoeken, waar dat kan en moet. En daar zijn wel ideeën over, dat weet ik ook. We moeten die auto's op een geaccepteerde manier kwijtraken, dat mensen wel makkelijk naar de stad kunnen wandelen.”

Antoinet: “In Utrecht houden ze helemaal geen rekening met het autoverkeer – daar word ik dan ook weer chagrijnig van. Daar kom je helemaal gewoon met de auto de binnenstad niet meer in. Maar ja, misschien moet je dat uiteindelijk voor Zutphen wel willen.”

Rutger: “Ik vind het prachtig. Ik denk dat je ... Wat heb je te zoeken met een auto in de binnenstad van Utrecht?”

Figuur 20 Stel hier zijn geen auto's, maar wel terrassen met platanen, een fontein en wat groen.

Antoinet: “Ja, vergaderen.”

Rutger: “In Zutphen is dat vreselijk goed geregeld. Je kunt gewoon bij de Albert Heijn parkeren. Dat is een hele grote parkeerplaats. Als je hem daar neerzet ...”

Hein: “Ja, en die moeten naar de stad, weet je wel. Dan krijg je een soort watertaxisysteem straks. Maar er zijn ook bewoners die willen niet al die bootjes langs de oever. Nou goed, dat zijn allemaal leefbaarheidsonderwerpen waar je van kunt smullen.”

6 De waterhuishouding

Hogere waterstanden in de IJssel, lagere waterstanden in de IJssel, felle piekbuien, langere droogtes, meer behoefte aan drinkwater... de waterhuishouding gaat veranderen. In dit laatste hoofdstuk wat extra aandacht voor watervraagstukken, aanvullend wat al genoemd is.

6.1 Overstromingen tegengaan

Het project Ruimte voor de Rivier sorteert voor op meer dynamiek in de IJsselafvoeren.

Dolf: “Ook denk ik dat het risico niet alleen van de rivier komt, maar met name ook uit het achterland hè. Als het een keer echt een hele regenachtige periode is, dan ja, dan moeten al die riviertjes hun water kwijt. Nou hebben ze wel in de Berkel heel veel gedaan de afgelopen jaren. En er wordt nog meer gedaan, dus.”

6.2 De Berkel

Er is veel gesproken over de Berkel.

Figuur 21 De Berkel nadert de binnenstad van Zutphen.

Rutger: “Zutphen is een Hanzestad. Natuurlijk verschillen de Hanzesteden van elkaar, maar volgens mij lijken ze ook op elkaar. Als je kijkt naar Zwolle, die heeft de Overijsselse Vecht. Deventer heeft de Schipbeek, Zutphen heeft de Berkel, Doesburg de Oude IJssel. Het waren allemaal scheepvaartverbindingen met het achterland. En als je nog verder teruggaat – maar dat weten heel veel mensen niet – had je vroeger ook nog een waterscheiding in Zutphen. Het water van de Berkel ging vroeger naar Arnhem toe en het water van de Schipbeek, of in ieder geval van

het moerasgebied dat er ten oosten van lag, ging naar Deventer toe. Ik heb een rapport 'Zand in banen', daar zit een heel leuk plaatje in. Dan zie je eigenlijk dat Zutphen een beetje op de berg ligt, als je kijkt naar de IJsseldelta. Dat geeft ook al aan dat het gebied ten zuiden van Zutphen de oude Berkeldelta is, eigenlijk. Een heel rijk gebied qua ondergrond."

Antoinet: "En wat maakt die ondergrond zo rijk?"

Rutger: "Het is het oude Beekdal. Dus, er zitten wat lemige gronden, en er is grondwateraanvoer. Dat is anders dan de wat drogere delen. Nu proberen we het water allemaal weg te krijgen, maar vroeger werd Zutphen echt verdedigd door het water. Zutphen lag natuurlijk op een hogere rug. De stad werd vroeger verdedigd door middel van water. Het gehele gebied rond Zutphen kon onder water kon lopen, ook door de IJssel die omhoog kwam. Het komt uit de jaren vijftig, zestig, geloof ik, dat ze de Baakse Overlaat gesloten hebben en dat is eigenlijk ook de waterafvoer de Rijn die helemaal door de achterhoek kon stromen. Vlak voor Zutphen ging deze eigenlijk weer de IJssel in. Toen ze die overlag gesloten hebben, een monument staat daar nog, ten zuiden van Zutphen, toen ze die dijkkring gesloten hebben, zijn er een aantal gemalen geplaatst en toen is er een afleidingskanaal van de Berkel gegraven. Op een gegeven moment kon men de Zuidwijk en Leesten ontwikkelen. Dat gebied was toen helemaal gevrijwaard van overstromingen. Voor die tijd lag het allemaal onder water. Leesten ligt op een hele lage plek."

Figuur 22 De laatste kilometer Berkel, voordat deze in de IJssel stroomt.

Rutger "Wat ik zelf ook heel erg leuk vind: we proberen iets breder te kijken dan wat wij noemen 'de postzegel'. Er zijn een heleboel projecten en het gaat om het geheel. Als je het plaatje van de Berkel schetst, zoals die in Nederland en in Duitsland ligt, dan zie je dat hij in Duitsland door een sterk hellend gebied gaat. Dus, die Berkel komt eigenlijk een beetje de berg afgespoeld, noem ik het maar even. En dan komt ie in Nederland en dan wordt het een afvoerkanaal. Dat heeft alles te maken met de verbeteringswerkzaamheden die zijn uitgevoerd in de vorige eeuw. Er is een duidelijke synergie tussen het kanaal en de Berkel. Hoe dichterbij Zutphen komt, hoe smaller de Berkel wordt. Dat is eigenlijk heel tegennatuurlijk, want je zou verwachten dat een rivier breder

wordt. Deze wordt dus smaller. En als je in Zutphen zelf bij de IJssel staat heb je twee mondingen. Dat is gemaal Helbergen, daar hebben wij ook een vispassage aangelegd. Dat is een verbinding voor de vis om via de grote gracht naar de Berkel te kunnen te trekken. De andere is de Kattenhaven. We hebben daar een keer met de Duitsers gestaan en die zeiden: 'Wo ist der Berkel?' Je ziet hem niet."

6.3 Peilen

Het is al eerder aan bod gekomen: er is een wens om het water in de binnenstad meer zichtbaar te hebben. Als de IJssel laag staat, zakken de waterstanden uit.

Elfri: "De Berkel is in de stad voor het waterschap en voor ons wel een probleem. Omdat de waterstand eigenlijk – om het water goed te kunnen gebruiken voor meerdere doelen – te laag is. Dus het hele watersysteem wordt op dit moment wel verkend, we weten nog niet of daar aanpassingen mogelijk zijn. Want je hebt zoveel verschillende doelstellingen;: de landbouwers, de ecologie en de binnenstad. De binnenstad heeft eigenlijk meer water nodig voor meer diepgang en minder vervuiling, betere waterkwaliteit. Maar of dat kan, dat weten we nog niet. Dus ik veronderstel dat het waterschap het daar ook wel over zal gaan hebben."

Oege: "En stroming ook, want hier en daar is stilstaand water, dus daar groeien bacteriën en noem maar op."

Rutger: "Wat je nu al ziet: je hebt een duidelijke scheiding. Je hebt op 'n gegeven moment het rijke gebied, qua ondergrond, qua kwel, eigenlijk een beetje tot aan de Den Elterweg, noem ik het maar even. De grote weg die dwars door Zutphen loopt, vanaf het ziekenhuis in noordelijke richting. Alles daar ten westen van, heel grof, dat staat onder invloed van de IJssel. Dus, als de IJssel laag staat, dan zakt het gewoon weg. Natuurlijk kan je er water in laten, maar dan weet je gewoon dat als de IJssel laag staat, het langzaam wegzakt."

Rutger: "Ja. En het wateraanvoersysteem vanuit de Berkel gaat vanuit het natte gebied. Op een gegeven moment komt het in een gebied dat onder invloed staat van de IJssel en dan zie je dus de waterstanden in het oppervlaktewater op een gegeven moment uitzakken. Dus, je kan je ook afvragen: in hoeverre wil je daarin meegaan? Als je kijkt naar het gebied waar de IJssel aan ligt, misschien moet het wel droogvallen in de zomer, om maar iets gek te noemen. Maar, dan denk je al aan hele concrete maatregelen qua klimaatacceptatie. Je kan natuurlijk proberen dat water aan te blijven voeren, maar misschien is dat helemaal geen goede strategie en moet je zeggen: 'Dat laten we gewoon droogvallen. Daar mag in de zomer gras in groeien. En als het echt nat wordt stroomt het onder water'"

Antoinet: "En als die bui komt, dan heb je ook de ruimte waar het n weg kan zakken."

In 5.4 is reeds aangegeven dat het effluent een mogelijk bron is voor de aanvulling van water.

Coert: "Het is een hele mooie bron van water die je zou kunnen benutten, maar daar moeten wel wat stapjes tussen, denk ik. Als je het hebt over duurzaamheid en grachten ... Ook in de zomer zou het een hele mooie kans zijn."

Antoinet: *“Nu gaat het naar de IJssel?”*

Rutger: *“Nu gaat het naar de IJssel. Je zou ook kunnen zeggen: ‘Dat water willen we benutten om in het gebied te houden. Om het water op peil te houden.’ En een gebied waar het sowieso wegzakt ... De vraag is of het goed genoeg is om in stedelijk water te kunnen gebruiken. In stedelijk water worden zwemwedstrijden gehouden. Het is geen officieel zwemwater, maar het wordt er wel voor gebruikt. Er varen ook fluisterbootjes rond met massa’s toeristen. Dan moet je wel een goede kwaliteit hebben.”*

Coert: *“Waarschijnlijk is het effluent beter van kwaliteit dan het grachtenwater zelf, denk ik, zou ik mij kunnen voorstellen. Maar, als ze zieken worden en ze weten dat er effluent op zit...”*

Rutger: *“Er zijn stukken, die hebben vroeger zelfs nog veel dieper gelegen dan nu, omdat ze een open verbinding hadden met de IJssel. Er zijn foto’s van het Berkelhotel in Zutphen: het water staat daar zeven meter naar beneden omdat de IJssel laag stond. Er was een open verbinding met de IJssel, terwijl hij nu kunstmatig heel erg hoog is. Vroeger zakte hij weg. Dan zakte het peil ook weg. Dus, het hangt af van de plek waar je bent. Ik heb wel eens gezegd, als je bezig gaat met een Berkelproject, met een rivier in de stad, misschien moet je die verbinding weer herstellen, dan laat je dynamiek toe in de stad. Dat is ook een stukje beleving.”*

6.4 Riolering en regenwater

Tot slot, er is relatief weinig over gezegd, maar het is wel degelijk van belang.

Elfri: *“Stel dat het water, het open water wel hogerop gezet zou kunnen worden, dan moet je nog afvragen of onze rioolbuizen op de goede plekken liggen, hier en daar. Want dat hoorde ik van Anton Kok, één van onze collega’s. Zo ‘ja, die peilen, daar kun je ook niet ongelimiteerd mee spelen.’ Dus er hangt heel veel met elkaar samen, het is een complex verhaal.”*

Kristiaan: *“Ook de relatie leggen met het dakoppervlak...”*

Elfri: *“Ja, alles, ja.”*

Kristiaan: *“Rijbaan en rioolstelsel. Hemelwater en vuil water.”*

Elfri: *“Ja.”*

Govert: *“Op het moment dat het regenwater eraf is, is het ook allemaal geen probleem meer.”*

Elfri: *“M-hm, nou dat scheelt wel veel, maar...”*

Kristiaan: *“Vuil water moet ook niet te droog zijn, qua afvoer...”*

Oege: *“Zolang het niet regent is het geen probleem.”*

Rutger: “Misschien moet je zeggen van: ‘We koppelen alles af.’ Als er dan nog overstorten zitten, dan zet je die misschien op de IJssel in plaats van het lokale, kwetsbare systeem in de stad.”

Antoinet: “Hebben we nog veel overstorten op het lokale systeem daar?”

Rutger: “Ja. Vooral in de Zuidwijk zitten nog heel veel overstorten.”

Antoinet: “Ja? Dus, voor de waterkwaliteit is dat sowieso een aandachtspunt?”

Rutger: “Wat ik in Zutphen wel bijzonder vind, is dat ze in de grachten allerlei rioolbuizen gelegd hebben. Dat was vanuit het verleden heel makkelijk. Dus wat doen we? We leggen die grote rioolbuis lekker in de gracht. Nu zie je op een aantal plekken dat mensen last hebben van de rioolbuizen. Dan zit je weer tegen de buis aan te hikken met een bootje.

Govert: “Liggen ze zo ondiep nog?”

Rutger: “Ja, ze liggen heel ondiep. Veertig centimeter. Er is een pijp waarvan ze continu last van hebben. Kan hij weg? Is hij nog functioneel? We hebben er continu last van. Kan het peil niet omhoog? Maar, als je het peil omhoog zet dan kunnen ze op een ander stuk weer niet varen, dus dan zie weer dat daar conflicten ontstaan.”

Afsluitend een gedachte uit de [langetermijnvisie](#) voor de waterketen (2012).

Govert: “Je kunt ook overwegen het afvalwater van de riolering af te halen om daar iets goeds mee te doen. En niet het regenwater af te koppelen. Je wilt niet dat afvalwater en regenwater niet vermengd wordt. In een oude binnenstad is het wellicht eenvoudiger om met een flexibel buisje het afvalwater eraf te halen, dan al het regenwater.”